

Primjena ekološki osviještenih praksi u kontekstu urbanog prostora

---

Mačešić, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:449682>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-16**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Primjena ekološki osviještenih praksi u kontekstu urbanog prostora

Diplomski rad

Studentica: Mateja Mačešić

Mentor: dr. sc. Goran Pavel Šantek

Zagreb, svibanj 2020.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Primjena ekoloških praksi u kontekstu urbanog prostora“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora Gorana Pavla Šanteka. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Vlastoručni potpis studenta

Sadržaj

Uvod	4
1. Prema životu s manje otpada.....	5
1.1. Obrat svakodnevice	8
1.2. Otpad - između materijalnog i duhovnog	11
2. Potrošnja kao pokretač promjena	14
2.1. Ekološka osviještenost ili eko elitizam?	16
3. Uloga društvenih mreža	21
3.1. Iza kulisa svakodnevice: problem reprezentacije na primjeru <i>zero waste</i> životnog stila.....	24
4. Urbani kontekst eko praksi: slučaj grada Zagreba	28
4.1. Problem gospodarenja otpadom	30
4.2. Urbana sredina - olakotna ili otegotna okolnost?	33
Zaključak	36
Popis literature.....	39
Sažetak/Abstract	42

Uvod

Neizbježna je činjenica kako otpad, kao rezultat masovne proizvodnje i potrošnje, kratkotrajne upotrebljivosti proizvoda i neadekvatnog gospodarenja, postaje sve većim razlogom za brigu oko budućnosti okoliša, a time i kvalitete života.

Slijedom toga, cilj ovog rada jest istražiti individualne i grupne prakse svakodnevice utemeljene na idejama održivog razvoja, a koje preispituju i vidno preobličavaju proizvodno-potrošački *status quo*, što ih postavlja na mjesto životnog stila kao potencijalne društvene kritike. Rad se osvrće na primjenu spomenutih praksi u gradu Zagrebu, čemu su razlozi dostupnost ekoloških projekata, ali i nerijetko perpetuirana percepcija urbanih sredina kao otežavajućih u provođenju ekoloških praksi. Odabir teme je također određen osobnim zanimanjem i djelomičnom primjenom različitih segmenata tzv. alternativne potrošnje.

Jedna od takvih praksi kojom se u najvećoj mjeri bavim u ovom radu jest *zero waste* pokret. Kako ne bi bilo zabune, ovdje se radi isključivo o *zero waste* pokretu kao individualnoj praksi koja svoju popularnost stječe zadnjih nekoliko godina ponajviše kroz internetske komunikacijske kanale, no sam pojam skovan je prije nekoliko desetljeća kao oznaka za proizvodnu filozofiju na institucionalnoj razini. Ovdje istraživani *zero waste* i srodni životni pokreti okarakterizirani su promišljanjem i obratom svakodnevice, i to prvenstveno često ustaljenih potrošačkih navika s ciljem ukazivanja na problem sve nužnije zaštite okoliša.

Istraživanje provodim kroz polustrukturirana intervjuiranja dvije kazivačice. Jedna od njih je začetnica inicijative *Zero Waste Croatia*, Anamarija Prgomet, koja u svojoj potrošnji striktno primjenjuje načela života bez otpada, dok druga kazivačica, ujedno i pripadnica društva dijabetičara, povremeno primjenjuje ekološke prakse u svojoj svakodnevici. Također, u istraživanje je uključeno i prisustvovanje ekološkim događanjima, a još jedan od bitnih aspekata rada jest analiza internetskih komunikacijskih kanala, koji u posljednjih nekoliko godina predstavljaju glavnu struju širenja ekoloških pokreta i ostalih usko povezanih životnih stilova usmjerenih ka promicanju individualne jednostavnosti, ali i nenametljivoj kritici nepromišljene potrošnje. Tako se uz rutinizaciju svakodnevnih praksi istražuje i internetski raširena reprezentacija.

Kao jedno od teorijskih polazišta korišteni su kulturni procesi koje ilustriraju Paul du Gay et al. (1997) kroz slučaj Sonyja Walkmana, kako bi se analizirala struktura *zero waste* pokreta. Autori postavljaju pet kulturnih procesa koji čine kulturni krug, tj. „reprezentaciju,

identitet, proizvodnju, potrošnju i regulaciju“ (du Gay et al. 1997:3). Ti elementi se ne moraju nužno kretati tim redosljedom, ali se isto tako svaki od njih pojavljuje u onom idućem. Oni su također shematski prikazani kao odvojivi elementi, ali u stvarnosti dolazi do preklapanja i međusobnih utjecaja (usp. ibid. 1997:4). Zbornik *Vrtovi našega grada* (2016) urednica Tihane Rubić i Valentine Gulin Zrnčić donosi niz radova koji iz različitih perspektiva preispituju problem samoodržive proizvodnje hrane. Tako Igor Toš u radu *Urbano vrtlarstvo i participacija kao strategija* razmatra idejne izvore pokreta urbanog vrtlarstva kao sjecište ekoloških i antropoloških teorija kroz koje je vidljiva poveznica sa *zero waste* i srodnim pokretima. Motik i Šimleša u svojoj knjizi *Zeleni alati za održivu revoluciju* (2007) donose niz praktičnih savjeta za održivi razvoj, ali i spektar motiva za okretanje istome. Njihova knjiga i razni internetski blogovi predstavljaju izvor podataka za uvodni dio koji se tiče koncepcija ekoloških praksi. Za pokriće metodološkog aspekta istraživanja virtualnog prostora i svakodnevice korištena je *Ethnography for the Internet* (2015) autorice Christine Hine.

U prvom će dijelu rada biti riječi o koncepcijama života uz smanjenje otpada u urbanim sredinama i samoj koncepciji otpada. Drugi će segment biti posvećen analizi rutinizacije ekološke svakodnevice i njenih praksi uz što se vežu i kritike vezane uz ekološki orijentiranu potrošnju. Treći će dio rada analizirati ekološke pokrete u kontekstu *cyber* prostora i problematizirati internetsko prenošenje svakodnevice, dok će se četvrti, ujedno i posljednji dio rada usredotočiti na ekološke prakse u kontekstu grada Zagreba.

1. Prema životu s manje otpada

Ljudi koriste daleko više resursa nego što ih ponovno upotrebljavaju (usp. Pedersen 2017:1), što znači da cijeli proizvodno-potrošački sistem ponajviše podliježe linearnoj i neodrživoj ekonomiji. Zabrinjavajuće su statistike koje pokazuju kako se na godišnjoj bazi od odbačenih 1.3 milijardi tona hrane svega 1% kompostira. Također, godišnje se proizvodi oko 300 milijuna tona plastike, a već 40% se baca unutar godine njene proizvodnje (usp. 4 Reasons to Go Zero Waste, 2017). Stoga ne čudi kako se sve više prepoznaje potreba za pronalaskom alternative u svrhu sprječavanja daljnjeg narušavanja ekosustava.

Jedan od najučestalijih prijedloga za smanjenje otpada jest reciklaža kojom se omogućava vraćanje otpadnog materijala u proizvodni proces (usp. Motik i Šimleša 2007:156). Međutim, bitno je znati kako reciklaža istovremeno „zahtjeva ulaganje velike

količine energije da bi se otpadni materijal sakupio, transportirao i preradio“ (Motik i Šimleša 2007:156).

Dodatno, reciklažom se dio materijala uvijek gubi jer recikliranje podliježe drugom zakonu termodinamike¹ (usp. ibid.), iz kojeg razloga reciklaža ne može poslužiti kao glavno sredstvo očuvanja okoliša jer će dio materijala, poput plastike ili metala s vremenom doseći stanje neiskoristivosti, ali materija kao takva neće prestati postojati (usp. Song 2016:17).

Temeljem navedenog, kao jedna od mogućnosti savladavanja tih ograničenja postavlja se *zero waste* pokret. Njime se upozorava kako recikliranje kao primarno rješenje nije dostatno jer se time fokus stavlja na zbrinjavanje otpada (usp. Motik i Šimleša 2007:157), a ne nužniju kontrolu njegova budućeg nastanka, tj. na kontrolu proizvodnje novih i dugoročno neodrživih materijala. Naime, kao što je već spomenuto, *zero waste* nije nedavno nastali koncept, već se spominje još 70-ih godina prošlog stoljeća u industrijskom kontekstu kao proizvodnja resursa uz imperativ vraćanja „tehnološke i biološke“ svrhe proizvodima (Barks 2017).

S druge strane, *zero waste* na individualnoj razini temelji se na principu 5R (u nekim izvorima se navodi 6 ili čak 7), koji označava pet postavki kojima se valja voditi redosljedom kako su navedene. To su „odbijanje (*refuse*), smanjenje (*reduce*), ponovna primjena (*reuse*), reciklaža (*recycle*) i truljenje, tj. kompostiranje (*rot*)“ (Jacklin 2018).

Pod odbijanjem se podrazumijeva odbijanje bilo čega što nam je nepotrebno, kao što je jednokratna plastika u različitim oblicima poput vrećica, slamki, pribora za jelo, promocijskih letaka i sl. Ukratko, odbijanje svih onih predmeta koji će svega jednom ili eventualno nekoliko puta biti upotrebljeni i nakon toga odbačeni (usp. Judd 2017). Smanjenje označava analizu i osvještavanje svega onoga što nam je zaista potrebno, što se može provesti kroz odvajanje i prosljeđivanje predmeta koje više ne trebamo u kućanstvu putem donacija ili adekvatnog odlaganja (usp. ibid.). Smanjenje se svakako odnosi i na buduću potrošnju u kojoj se svaki novi predmet promišlja kroz potencijal njegove maksimalne upotrebljivosti, neovisno je li riječ o prehrambenom proizvodu, odjevnom predmetu ili uređaju. Principom ponovne primjene potiče se zamjena jednokratnih proizvoda višekratnima (usp. ibid.), kao što su

---

¹ Za prikaz je dovoljno sagledati općenito funkcioniranje Zemljinog ekosustava. Primjerice, ako promatramo na koji način funkcionira cirkulacija vode, vidljivo je da ona uvijek postoji u nekom od agregatnih stanja, što odgovara principu očuvanja energije, tj. prvom zakonu termodinamike. Iz tog razloga pričinjava se kao da vode nikada ne može ponestati (usp. Song 2016:17). Međutim, činjenica je kako transformacija energije i materije ne može biti apsolutna zbog neizbježnog povećanja entropije, a to posljedično vodi do neiskoristivosti dijelova energije i materije (usp. ibid.).

staklene i ostale dugotrajne boce, platnene vrećice, višekratni higijenski proizvodi i sl. Ovaj princip također podrazumijeva i prenamjenu i popravak proizvoda, te kupnju i zamjenu rabljenih proizvoda (usp. *ibid.*). Reciklaža, kao što je vidljivo iz sheme, dolazi na predzadnje mjesto iz razloga što ju treba smatrati rješenjem tek onda kada prva tri rješenja više nisu primjenjiva. Razlog tome je što reciklaža, osim što troši velike količine energije, također najčešće podrazumijeva tzv. *downcycling*, tj. prenamjenu u proizvod niže kvalitete koji će posljedično završiti kao otpad. Nadalje, nemoguće je držati korak sa količinama jednokratne plastike koje se odbacuju na dnevnoj bazi (usp. *ibid.*). Posljednji princip nalaže da se sav nastali organski otpad kompostira, što ne samo da će smanjiti količinu kućnog otpada, već ga se može iskoristiti za proizvodnju organskog gnojiva. U urbanim sredinama bez dvorišnih prostora postoje mogućnosti kompostiranja unutar stanova ili pojedinih kvartova (usp. *ibid.*).

Međutim, daleko od toga da odgovornost leži isključivo u rukama potrošača. S obzirom na činjenicu da nam se život odvija u linearnoj, a ne cirkularnoj ekonomiji, naizgled neizbježan otpad je ponajprije „materijalni dokaz neefikasnosti nekog proizvodnog procesa“ (Motik i Šimleša 2007:157). Postoji određen broj mjera koje potrošači mogu poduzeti kako bi smanjili svoj ekološki otisak, no bez promjena u dizajnu, infrastrukturi gospodarenja otpadom, ali i daljnjem informiranju javnosti, pitanje je hoće li će u dogledno vrijeme doći do uistinu vidljivog pomaka (usp. *ibid.*).

Ipak, u posljednje vrijeme ima govora o pozitivnim promjenama odnosa prema proizvodnji i otpadu, poput inicijative Europske Unije o zabrani jednokratne plastike, što svakako potiče na dodatno promišljanje o potrošačkoj svakodnevici. No valja imati u vidu različite pojedinačne motive i mogućnosti koji utječu na krajnje odluke. Primjerice, često se smatra kako će oni koji uživaju materijalnu stabilnost, veću dostupnost informacija i u većoj su mjeri ženskog spola, ponajprije temeljiti svoju potrošnju na održivosti, no istraživanja koja to potvrđuju obično ne uzimaju u obzir količinu onih koji raspolažu navedenim, a i dalje ne mijenjaju potrošačke navike (usp. Schoolman 2016:619). Time se može prepostaviti kako se razlozi za aktivno promišljanje potrošnje češće temelje na intrinzičnim vrijednostima. Iz tog će razloga u idućem poglavlju biti riječi o obratu svakodnevici koji se pretpostavlja kao posljedica promišljanja o svakodnevnim i naizgled banalnim navikama postavljenjima u odnosu na okoliš.

1.1. Obrat svakodnevice

Slušajući vijesti o ekološkim katastrofama i posljedicama ljudskog djelovanja na kvalitetu života i biljnu i životinjsku raznolikost, teško je zamisliti protivnika ideja održivog razvoja. No bez obzira na prisutno razumijevanje ekoloških problema, jasnoća nužno ne podrazumijeva i adekvatno djelovanje. Na kraju prethodnog poglavlja navedeno je kako ta stvarnost nije uvijek vezana uz financijski ili informacijski nedostatak. Kvantitativne studije koje ukazuju na povezanost spola, financijskih prednosti i obrazovanja na primjenu ekološki osvještenih ponašanja najčešće već ispituju subjekte koji zadovoljavaju sve kriterije i samim time potvrđuju hipoteze, zbog čega se ne uzimaju u obzir ostali potencijalni razlozi nesuglasja iskazanih interesa i ekološki osvještenijeg djelovanja (usp. Schoolman 2016:622).

Jedan od mogućih odgovora na to pruža teorija prakse koja se veže uz Anthonyja Giddensa i Pierrea Bourdieua, prema kojoj se većina ljudskog djelovanja odvija kroz implicirano i rutinsko donošenje odluka (usp. Schoolman 2016:620). Time se i svakodnevna potrošnja uglavnom odvija nesvjesno i postaje stvar navike. Ono što ovdje može predstavljati prepreku jest to što promjena već utemeljenih ponašanja zahtjeva ulaganje vremena, te određenu upornost kako bi se nova ponašanja usvojila (usp. Arbuthnott 2012:205). Primjer toga je Schoolmanovo kvalitativno istraživanje koje je ukazalo na jedan dio potrošača kojima kupovina predstavlja obvezu na koju ne žele utrošiti više vremena nego što smatraju potrebnim. Bez obzira na iskazan interes i teorijska znanja o ekološkim posljedicama, takvi potrošači prilikom kupovine ne razmišljaju svjesno o npr. porijeklu ili etičnosti proizvodnje namirnica. Dakle, kao i sa bilo kojim drugim usvojenim ponašanjem, autorefleksija nije dovoljna da bi neka razmotrena mogućnost postala novom rutinom.

Kazivačica Anamarija Prgomet, začetnica inicijative Zero Waste Croatia, na moje pitanje o tijeku prilagodbe na životni stil bez otpada izrazila je kako je proces obuhvaćao preoblikovanje stečenih navika:

„Pa kad sam počela živjet bez otpada sam još uvijek imala plastiku doma, naprimjer u kupaonici ili u kuhinji i trebalo je nekih četiri mjeseca da nađem alternative svemu tome. Nije poanta na, u životu bez otpada da to sve što imamo bacimo nego da probamo što više toga iskoristiti prije nego što ode u reciklažu.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

U Anamarijinom se iskazu uočava kako prijelaz na *zero waste* životni stil nije nešto što se događa preko noći, već iziskuje kompromis prethodnih navika i onih novostečenih. Iako

se pomisao na njihovu uporabu čini kontradikcijom, u materijalnom smislu to podrazumijeva postepeno maksimalno iskorištavanje plastičnih uporabnih predmeta ili pronalazak njihove nove funkcije iz razloga što bi brzinska zamjena plastičnih predmeta onima od održivih materijala dovela do nepotrebnog odlaganja još uvijek funkcionalnih predmeta. Međutim, prisutna je i svijest o neizbježnoj nužnosti eventualnog odlaganja predmeta povezanih s prijašnjim navikama, činu koji istovremeno objedinjuje prethodne navike i odvajanje od istih. Postepena promjena također podrazumijeva kontinuirano ponavljanje novostečenih navika kako bi praksa bila dovedena do „pozadine svijesti“ (Schoolman 2016:623). Te novostečene navike ne podrazumijevaju nužno velike promjene, već Anamarija tvrdi kako je dovoljno krenuti malim koracima:

"Da čovjek odbije kupovati jednokratnu plastiku, već je napravio jako puno. [...] Neki od malih koraka su kupovina žitarica, mahunarki, orašastih plodova i voća u rinfuzi iz lokalnog, sezonskog uzgoja. Jednokratne predmete je lako zamijeniti dugotrajnima koje već imamo doma i za početak je sasvim dovoljno.“ (Anamarija Prgomet pokretačica je Zero Waste pokreta u Hrvatskoj, 2019)

Kazivačica Z.P., ujedno i članica društva dijabetičara, u svojoj svakodnevici ne primjenjuje načela života bez otpada poput Anamarije, ali pri kupnji određenih namirnica promišlja o njihovom porijeklu i uzgoju. Time povezuje zdravstveni učinak prehrambenih proizvoda i njihov utjecaj na okoliš. Također, nastoji odvajati otpad koliko smatra da joj život u Zagrebu to dopušta. Za nju su promišljanja o prvenstveno prehrani i njenoj potrošnji bila su prisutna još od djetinjstva:

„Kad i zašto si zapravo počela prvi put primjenjivati eko prakse u svojoj svakodnevici?“

Z.P.: „Pa počeli smo kad sam se vratila iz Alžira, prije možda trideset godina. Pošto tamo inače narod teško živi i sve, iako imaju tog povrća svega toga imaju, ali sam tamo već pazila kako kuham radi tih mještana, i oni jako paze na to. I onda tako, više radi sebe. Meni je odgovaralo, i počela sam štediti što se hrane tiče. Ali to sam i odgojena, tak sam ja i odrasla da se hrana nije bacala, baš se pazilo, [...] pa su dolazili sa sela, pa smo skupljale te otpatke tog povrća i sve, mama je to skupljala. Imali [smo] svoju mljekaricu koja je dolazila iz sela, ona je donosila mlijeko, a mi smo njoj davali taj otpad koji je mama skupila, i to je meni ostalo, ja tu sad u Zagrebu to ne mogu radit, prisiljen si to bacat.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Za kazivačicu Z.P. promišljanja o odlaganju ponajviše prehrambenog otpada bila su odgojno utemeljena, te su se kroz daljnje susretanje sa štedljivim odnosima prema prehrani općenito ponovno potakla i produbila. Uvidjevši prednosti navedenog, u jednog je mjeri određene prakse nastavila nakon što je došla živjeti u Zagreb, bilo da se radi o štedljivosti ili zdravstvenim razlozima. Međutim, urbana sredina za nju predstavlja i ograničenje na način da ne omogućuje isti način djelovanja kao ruralna sredina, zbog čega smatra da neke za nju poželjne ekološke prakse, poput odlaganja ili iskorištavanja biootpada, ne mogu doseći svoj puni potencijal. U slijedećem kazivanju Z.P. također navodi usvajanje navika kao nešto što se na prvu može činiti stranim i problematičnim, no aktivnim se promišljanjem postiže rutinsko djelovanje:

„Sad navijam za ovo kaj što će ići za skupljanje tog otpada da razvrstavam, to je možda u početku malo više posla, možda prvih tjedan dana je malo problematično, kud sad ovo ide, moraš gledat, e al onda dok ti to uđe u krv i onda automatski bacaš, već znaš kud razvrstaš, kud povrće, kud ide plastika, kud ide papir...“ (Z.P., 27.10.2019.)

Z.P. je sa štedljivim odnosom prema prehrani bila upoznata u ranoj dobi, što se prenijelo i na djelomične prakse u njenoj kasnijoj dobi vezane i uz ekološka nastojanja, ali i zdravstvene tegobe, dok je za kazivačicu Anamariju prelazak na život bez otpada, iako ukorijenjen u prethodno stečenim vrijednostima, bio pomalo radikalniji, što se može iščitati iz njenog kazivanja na početku ovog poglavlja. Za Anamariju život bez otpada ne predstavlja nešto isključivo vezano za okoliš, već tvrdi: „Osobno mi se život bez otpada proteže kroz cijeli dan i povezan je sa minimalizmom i veganstvom. Trudim se minimalizirati život općenito...“ (Anamarija Prgomet, 18.10.2019.)

Bez obzira na motivaciju koja stoji iza primjene ekoloških načela u svakodnevnom životu, za obje se kazivačice može reći da su prethodno izgrađivani temelji za ekološka ponašanja, bilo da se radi o odgoju, zdravlju ili u Anamarijinom slučaju, veganskoj prehrani, što znači da je postojao potencijal za mijenjanje stečenih navika. Nadalje, može se zaključiti i kako dolazi do transformacije percepcije otpada kao isključivo materijalnog u slučajevima kada osoba ne sagledava ekološke navike isključivo u odnosu na prirodni okoliš, o čemu će biti riječi u idućem poglavlju.

1.2. Otpad - između materijalnog i duhovnog

Za one koji osim prepoznavanja štetnosti ljudskog utjecaja na okoliš ne žele čekati ostvarenje narativa o korjenitim promjenama od strane vladajućih, pokreti poput *zero wastea* služe kao sredstvo promicanja stajališta kako i najmanje promjene imaju potencijal. Stavljajući pod povećalo detalje svakodnevice na koje možemo do neke mjere utjecati, u iščitavanju principa 5R također se daju naslutiti mnogi nematerijalni aspekti obrata svakodnevice. Primjerice, u odbijanju nepotrebne plastike krije se potencijal savladavanja vještine govorenja „ne“ u situacijama u kojima se ustručavamo djelovati kako smatramo ispravnim (usp. Judd 2017). Promišljanjem proizvoda koje koristimo na dnevnoj bazi i općenito konzumerističkih navika, dolazi se do shvaćanja što nam je zaista potrebno na osobnoj razini i daljnjeg djelovanja u minimiziranju nepotrebnog (usp. *ibid.*). U Anamarijinim kazivanjima često se uviđa povlačenje paralela između održive potrošnje i posljedične promjene percepcije egzistencijalnih nužosti:

„Znaš šta? Evo sad dvije godine nakon što živim bez otpada shvaćam koliko zapravo nama malo treba, a mislimo da trebamo ne znam ni ja šta sve ne. Recimo one folije, ja to nisam nikad koristila. Trebamo neke jednostavne stvari, naprimjer četkica za zube, i trebamo par staklenki, par platnenih vrećica, ništa posebno.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Time se također uviđa promjena percepcije otpada iz krajnje posljedice potrošnje u materijalnu manifestaciju duhovne težnje za suvišnim:

„Teoretski, zero waste znači da ništa ne odbacujemo na odlagališta ili u spalionice, i u mora naravno, ali za mene to znači puno više. Za mene to znači da ne stvaramo otpad na svim razinama, znači, od fizičkih do duhovnih.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Nadovezujući se na to, prenamjena proizvoda stvara prostor za kreativni odušak (usp. Judd 2017). Promišljanje o porijeklu hrane za sobom povlači odnos prehrane i zdravlja koji ima i potencijal koristi na društvenoj razini, što konkretno u kontekstu ovog rada može primjerice biti uzgoj namirnica u urbanim vrtovima. Tako članak EkoEkipa Prečko: dnevnik jednog vrta iz zbornika *Vrtovi našega grada* donosi izjave sudionika urbanog vrtlarenja jednog spontano nastalog zagrebačkog vrta, a slijedeća izjava jedne sudionice pokazuje kako je promišljanje o porijeklu hrane utjecalo na sudjelovanje u urbanom vrtlarstvu:

„Prije nego što sam se priključila EkoEkipi Prečko dugi niz godina uzgajala sam povrće na balkonu. [...] Zanimalo me odakle je došlo sjeme hrane koje jedem, u kakvoj je zemlji raslo, kako je bilo tretirano, i što sam više saznavala, to sam intimnije doživljavala cijelu priču, i sve sam manje bila spremna vratiti se konformizmu. [...] Konvencionalna poljoprivreda ne razumije uzrok i posljedicu, već se ponaša kao da stvari nisu povezane jedna s drugom.“ (Radovanović 2016:124)

Kazivačica Anamarija također navodi prvo susretanje s konceptom života bez otpada kao posljedicu proučavanja prehrambenog pokreta veganstva, što također pokazuje povezivanje osobnih vrijednosti u praktično djelovanje:

„Pa prvi put sam se sasvim slučajno susrela s tim konceptom tako što sam istraživala veganstvo 2017. godine i potpuno me oduševio pokret i ja sam jednostavno odlučila da neću više kupovati proizvode u ambalaži. Bar one koje mogu izbjeći, a većinu mogu, tako da sam krenula vrlo brzo živjeti bez otpada. I živim ga već dvije godine.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Ovim se kazivanjima pokazuje kako postoji inicijalni interes za odnos proizvodnje, potrošnje i okoliša, te se ponajviše vlastitom inicijativom dolazi do dubljeg preispitivanja cijelog sistema. Nakon toga je osobna inicijativa opet potrebna kako bi se počele primjenjivati proučavane metode proizvodnje i potrošnje, što bi značilo da jedna promjena povlači za sobom drugu ukoliko je prisutna spremnost na odricanje od stečenih navika. Upravo zbog povezanosti saznanja i djelovanja, ali i nematerijalnih aspekata u pozadini ekološki osviještenih društvenih pokreta, ekološke životne stilove ne treba promatrati u izolaciji od drugih pokreta i stilova života jer se u mnogočemu isprepliću i nadovezuju. To mogu povrditi i iz osobnog iskustva jer sam do saznanja o *zero waste* stilu života/pokretu došla kroz proučavanje minimalizma i pokreta malih kuća (eng. *tiny house movement*)². Za Anamariju je, čini se, prehrambeno – ekološki aspekt životnih stilova utjecao na percepciju učinkovitog smanjenja otpada kao mogućeg tek onda kada se eliminira potreba za posjedovanjem suvišnog.

Iako se iz kazivanja Z.P. kao temelji za ekološke prakse najčešće iščitavaju očuvanje osobnog zdravlja, novčana ušteda i potrošački pragmatizam, kazivačica također navodi

---

² Često povezan sa težnjama minimalističkog stila života, no također se veže uz štedljivost te održivu gradnju jer male kuće svojom veličinom uzrokuju smanjenje energetske potrošnje i ekološkog otiska naspram tradicionalnih kućanstava, te su nerijetko izrađene od recikliranih materijala i/ili funkcioniraju na principima obnovljivih izvora energije.

zabrinutost oko budućnosti prirodnog okoliša, te potvrđuje gore navedenu tezu prema kojoj preispitivanje svakodnevice proizlazi od nje:

„Otkud proizlazi promišljanje o kupnji namirnica, o razvrstavanju otpada?“

Z.P.: „Pa od mene same. Znam da se plastika ne može razgraditi, da ona ostane i zapravo truje [...]. To se vidi i po moru, ugibaju ribe i sve, ona pojede tu vrećicu i ona se uguši. Isto tako i zemlja. Recimo otpad od povrća možeš ukopat u zemlju i to će dapače zemlji koristiti, jer će gnojiti ju, a plastika neće [...]. Tako da od toga idem, bar što se same plastike tiče, to je baš otrov jer i radi se od nekih otpadnih materijala koji nisu zdravi za čovjeka ni za prirodu.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Bez obzira na stajalište o štetnosti plastike, Z.P. i dalje u svojoj svakodnevici koristi plastične proizvode nastojeći ih više puta iskoristiti, a u svojim kazivanjima često ističe zabrinutost oko problema razvrstavanja otpada, točnije urbane sredine kao otegotne okolnosti, te ljudskog nemara u slučaju kada gradski prostori ipak pružaju mogućnosti razvrstavanja. U slijedećem kazivanju navodi problem prodaje plastičnih umjesto papirnatih vrećica, no ističe kako im ipak naposljetku pronalazi drugu svrhu:

„Dobro ja to u tim najlonastim vrećicama skupljam i dalje pa bacam, sve šta je plastično stavljam unutra i onda zavežem i bacim u kontejner di je plastika, znaš da ono ne nosiš. I koristim za smeće.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Iz kazivanja Z.P. daje se naslutiti usmjerenost većinom na materijalnost i tehničku izvedivost problema otpada, dok je za Anamariju taj problem suštinski nematerijalan. Vjerojatnost je kako na tu promjenu percepcije otpada utjecaj ima i današnja svakodnevna uporaba društvenih mreža i interneta općenito. Dok se Z.P. ne koristi društvenim mrežama, Anamarija ih je nekoć koristila kako bi proširila znanja o veganstvu, a danas joj one predstavljaju glavnu platformu širenja inicijative života bez otpada. Samim time, Anamarija je svjesna dosega društvenog utjecaja koje pružaju društvene mreže, te istovremeno predstavlja korisnika i autora informacija izvan okvira tzv. službenih medija. Dok se Z.P. ipak koristi i informacijama prikupljenima među društvom dijabetičara, iste primarno koristi za prilagodbu prehrane. Anamarija pored društvenih mreža održava predavanja i radionice, a sudjelovanje na njene dvije radionice održane u razmaku od godinu dana potvrdilo je nužnost ulaganja vremena i upornosti, te uzročno-posljedičnu vezu novih informacija i samoinicijative. Na njenu sam prvu radionicu došla uz određenu dozu znanja o temi u nadi kako ću saznati

mnoštvo novih informacija, ali i sa mišlju kako polaznici vjerojatno već uvelike prakticiraju taj životni stil. Na moje iznenađenje, dobivene su informacije uglavnom obuhvaćale one s kojima sam bila „oboružana“ prilikom dolaska, dok polaznici ipak nisu bili toliko aktivni praktikanti bez obzira na osobni interes. Na kraju radionice izmjenjivana su iskustva polaznika radi boljeg uvida u nijanse načela života bez otpada, što smatram da je barem donekle ohrabrilo velik broj polaznika koji su često nailazili na poteškoće i manjak samovolje jer su iskustva bila konkretna i bilo ih je lakše uklopiti u kontekst svakodnevnog života u Zagrebu, tj. njegovim pojedinim kvartovima. Druga je pak radionica, održana u travnju 2019. godine u sklopu Welcome Spring Festivala vrtila novim brojem informacija i praksama koje je Anamarija počela primjenjivati, kojima je pokazala da je život s manje otpada cjeloživotni proces koji ne staje nakon promjene nekoliko navika, već uključuje neprestano informiranje i transformaciju pa i onih svakodnevnih navika koje su isto tako postale dijelom *zero waste* života. Nadalje, upražnjavanje jedne pojedinosti dovodi do one slijedeće, ali i usmjeravanje na specifične, manje promjene, uključujući i poteškoće na koje se može naići prilikom njihova ostvarenja će vjerojatno prije uroditi plodom nego suviše općenite ideje, čemu je razlog već navedena potrebna dosljednost u njihovu provođenju (usp. Arbuthnott 2012:205).

2. Potrošnja kao pokretač promjena

Način na koji ekološki životni stilovi stavljaju pod upitnik razne prakse svakodnevice, a koje najčešće uzimamo zdravo za gotovo, može se povezati s nastojanjem antropološke discipline da defamilijarizira poznato i približi nepoznato (usp. Bond 2018). Jedna od takvih defamilijarizacija događa se kroz razbijanje mita o naizgled trivijalnoj potrošnji kroz integraciju osobnih i kolektivnih vrijednosti u njeno provođenje (usp. Wiedenhof 2005:1). Promišljanje pristupa kupovini, prehrambenim navikama, odijevanju, novčanom upravljanju, transportu ili potrošnji energije (usp. Haenfler et al. 2012:6) suprostavlja se povremenim tezama o potrošnji kao krajnjem dijelu proizvodnje i fenomenu unutar kojeg su potrošači pasivni akteri (usp. Wiedenhof 2005:1). Općenito se premisa potrošnje za održivost pričinjava kontradikcijom s obzirom da se potrošnju kao takvu smatra jednim od najvećih uzroka zagađenja okoliša, no preispitivanjem prethodno navedenih aspekata uviđa se kako potrošnja itekako može biti „sredstvo pozitivne društvene promjene“ (Wiedenhof 2005:1). Kroz tu se postavku često perpetuirano rješenje manje potrošnje pretvara u rješenje bolje potrošnje kroz životni stil (usp. Wiedenhof 2005:8).

Do sad se kroz rad o *zero waste* i srodnim pojmovima govorilo istovremeno kao o životnim stilovima i društvenim pokretima, a tome je razlog što se ove pojmove nerijetko konceptualno razgraničava. Životne se stilove obično karakterizira kao osobne odabire u korist pojedinaca i njihovih identiteta, dok se tradicionalno proučavanim pokretima smatraju organizirane kolektivne aktivnosti usmjerene prema autoritativnim strukturama (usp. Haenfler et al. 2012:7). *Zero waste*, veganstvo, dobrovoljna jednostavnost i sl. obuhvaćaju svakodnevne prakse pojedinaca koje se uglavnom tiču potrošnje, međutim, te prakse imaju u vidu potencijal društvene promjene, što znači da motiv za provođenje određenog životnog stila ne mora biti isključivo usmjeren na pojedinca, te da životni stil može biti u službi društvenog pokreta. Haenfler et al. koji u svojem članku istražuju presjek životnih stilova i tradicionalno percipiranih društvenih pokreta iznose detaljniji opis njihovih ključnih razlika kroz koje se uviđa mogućnost nestrukturiranosti društvenih pokreta oblikovanih kroz svakodnevnu praksu pojedinaca. Autori navode kako se kod životnih stilova sudjelovanje odvija prvenstveno na individualnoj razini naspram kolektivne koja se veže uz društvene pokrete, i to kroz „subjektivno razumijevanje kako i ostali primjenjuju slične aktivnosti, kolektivno doprinoseći društvenoj promjeni“ (Haenfler 2012:5). Aktivnost se kod životnih stilova u prvom redu odvija na privatnoj naspram javne razine, te je neprekidna za razliku od povremene, tj. postaje dio svakodnevice (usp. ibid.). Mijenjanje potrošačkih i ostalih navika na dnevnoj bazi svakako se događa od pojedinca do pojedinca, no mogućnost dijeljenja vlastitih aktivnosti putem društvenih mreža otvara nove mogućnosti izloženosti javnosti i stvaranja, u neku ruku, neformalnog kolektivnog identiteta oslobođenog institucija i strogih definicija. Stoga danas više nije jasno razgraničenje između privatnog i javnog, što ima svoje prednosti o kojima će biti riječi u jednom od idućih poglavlja. Nadalje, za razliku od životnih stilova usmjerenih isključivo prema osobnom razvoju, sljedbenici životnih stilova u službi pokreta „subjektivno smatraju vlastito djelovanje kao napore prema društvenoj promjeni“ (Haenfler et al. 2012:5), a što se izgradnje identiteta tiče, ono je usmjereno na održavanje „moralno koherentnog i osobno značajnog identiteta u kontekstu kolektivnog.“ (ibid.) Dakle, inkorporacija određenog životnog stila omogućava poravnanje osobnih vrijednosti i svakodnevnog djelovanja, putem kojeg osobni identiteti predstavljaju korake prema promjeni. Također, bez obzira što životni stilovi često znaju biti strukturalno rašireni naspram tradicionalno poimanih centraliziranih pokreta, kod ekoloških i prehrambenih pokreta kao što su veganstvo ili minimalizam postoji određen kontinuitet u njihovoj primjeni čime ih se odvaja od pomodnih praksi, te se za razliku od tradicionalnih pokreta usmjeravaju na kulturno uvriježene prakse (usp. ibid.). Unoseći postepene promjene u svakodnevni život putem

određenog životnog stila, pruža se mogućnost dostupnijeg i manje konfrontacijskog djelovanja prema krajnjim promjenama, stoga i politički aktivizam gubi strogu definiciju kada je izvaninstitucionalan (usp. Haenfler et al. 2012:8).

Haenfler et al. kao sredstvo promjene isto tako navode želju za osobnim integritetom. Kao što je već navedeno, česta je prisutnost intrizičnih razloga koji dovode do preispitivanja prehrambenih i potrošačkih navika, a ovi autori navode poriv za usklađivanjem duboko usađenih vrijednosti i svakodnevnog djelovanja koji dovodi do intenzivnijeg osjećaja osobnog integriteta (usp. Haenfler et al. 2012:9), što se dalje produbljuje kroz primjerice mikrosituacije u kojima taj integritet prelazi ono individualno (usp. Cherrier 2006:521). U radu u kojem je istraživala aktivne korisnike višekratnih vrećica za kupovinu unutar jednog supermarketa, Cherrier navodi kako kontinuirana praksa odražava osobne vrijednosti i kultivira osobni identitet, ali istovremeno „povezuje pojedince u zajednici značenja“ (Cherrier 2006:521). Ona opisuje proces prilagodbe koji se usko veže uz prethodno navedenu teoriju prakse, prema kojem je potreban određen period da bi praksa korištenja vrećica postala nerefleksivnim dijelom potrošačke rutine. Savladavši novu rutinu, ispitivači su izrazili svijest koja se događa u mikrositacijama, npr. susretu sa ostalim potrošačima koji koriste ili ne koriste višekratne vrećice. Ta svijest zapravo ostaje neizrečena kada ne oblikuje formalnu skupinu ljudi, ali postepeno stvara „novu razinu refleksije i daje značenje i strukturu postupcima etičke potrošnje“ (ibid. 2006:522). Na sličan način se može promatrati i *zero waste* čije širenje potencira web 2.0, a oni koji posvećuju blogove ili Youtube kanale ovom i sličnim stilovima života zadobivaju identitet neformalnih mentora (usp. Oldensjö 2018:13) koji omogućava mikrosituacije u vidu pronalaska informacija, komunikacije i dubljeg oblikovanja svijesti o posljedicama osobnog djelovanja u kontekstu globalnog.

2.1. Ekološka osviještenost ili eko elitizam?

Nedvojbeno je činjenica kako ekološki pokreti istovremeno bivaju i metom kritika kada ih se recimo smatra novom vrstom konzumerizma rezerviranog za dobrostojeću nekolicinu. S jedne strane to se događa u slučaju proizvodnje ekoloških proizvoda pod krinkom neizbježnih potreba, a čiju svrhu na isti način mogu upotpuniti oni reciklirani, što danas tim više dolazi do izražaja kada takve proizvode podržavaju primjerice ekološko nastrojeni *influenceri* kako bi održali određenu estetiku eko potrošača. S druge strane, kritike također mogu polaziti od onih manje spremnih na odricanje od stečenih potrošačkih navika,

na što se dodatno nadovezuje druga poteškoća koju navodi Arbuthnott, a to je povremeni psihološki aspekt potrošnje, tj. činjenica da kupovina ne služi isključivo zadovoljenju tjelesnih potreba, već i onih psiholoških, tj. društvenih (usp. Arbuthnott 2012:206). Očigledno je da se i ekološki vid potrošnje može koristiti za slanje određene simboličke slike o potrošaču, no u ovom se slučaju u prvom redu misli na pridavanje one vrijednosti proizvodima koja zamagljuje promišljanje njegove uporabne vrijednosti i odnosa proizvodnog procesa i okoliša. No, zaokret u takvom shvaćanju zahtjeva bi „promjenu kulturnog stanja uma“ (Arbuthnott 2012:206) na način da se takve psihološke potrebe nauče zadovoljiti kroz nematerijalno. Anamarija tvrdi kako se glavni razlozi kritika oko elitizma ekoloških pokreta svode na neupućenost i nespremnost na odricanje od percipiranih komoditeta:

„...ljudi žive brzo i navikli su imat dostupno sve u svakom trenutku u ovom neodrživom sistemu koji je linearan a ne kružan, zato dolazi do tog elitizma u eko pokretu, zato jer jednostavno su ljudi navikli bit u svom komforu.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Anamarijina interpretacija svuda dostupnih komoditeta jest ona lažno plasiranih udobnosti jer istinsko zadovoljstvo leži u dostizanju shvaćanja kako nam ipak ne treba toliko potrošne robe, u čemu se krije potencijal sporijeg životnog tempa i svakodnevnih odluka odgovornijih prema okolišu. Kada govorimo o uporabnim predmetima, tu se radi o obratu percepcije nužnog i maksimalnom iskorištavanju postojećeg. Na moje pitanje o stvaranju nove vrste potrošačkog društva usmjerene na potrošnju novo proizvedenih ekoloških proizvoda, Anamarija odgovara kako se „stvari određena potreba za nekim proizvodom i odma kompanije kreću u proizvodnju toga.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.) No, to nipošto ne znači da bez tih proizvoda ne možemo: „Ali smo mi ti, krajnji kupci su ti koji stvaraju trendove, tako da ako mi nešto odbijemo kupovat, bilo to eko friendly ili ne, to se vjerojatno neće ni proizvoditi zato jer nema potrebe.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.) Na isti način o navedenom problemu progovara i autorica bloga Zero Waste Chef, koju kao utjecajnoj u *zero waste* niši redovno kontaktiraju poslovni subjekti s ciljem suradnje i promocije njihovih proizvoda koji se, prema njihovoj prezentaciji, ispostavljaju prijeko potrebnima za život s manje otpada. U ovakvim slučajevima postoji mnogo mjesta za navedeno odašiljanje simboličke slike luksuznog eko potrošača, što ne znači da takve prilike ne bivaju iskorištene, no autorica navedenog bloga navodi kako se pri takvim ponudama često zapita „jeste li uopće pročitali moj blog“ (Bonneau 2018). Iskorištavanjem takvih poslovnih prilika, poruka koju svojim blogom autorica nastoji odaslati biva promašenom. O spomenutoj vrsti proizvoda kazivačica Anamarija također tvrdi:

„Višekratni proizvodi su svakako pozitivni u ovom svijetu za razliku od jednokratnih i bilo bi dobro da ih se koristi ukoliko čovjek ima potrebu za tim, ali u većini slučajeva ne bi trebalo imati potrebu za tim, trebalo bi težiti jednostavnom minimalističkom načinu života, ukoliko može, ukoliko nije sakupljač. Kažem ti, stvarno nam ne treba jako puno toga i... pola tih proizvoda koji se trenutno reklamiraju nam isto ne trebaju, samo eto, ljudi su pomodni. Zato se i zero waste deklarira kao skupi trend, što opće nije istina, u praksi.“
(Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Prema Anamariji, osim okretanja odgovornijem odnosu prema okolišu, valja shvatiti kako se ne radi o uporabi velike količine novih proizvoda koji takvom odnosu doprinose, već se osvrnuti na ono postojeće kao što je plastika i naći joj uporabu makar se ona, prema cijeloj ekološkoj filozofiji, na prvu činila kontradikcijom:

„Ja ne znam šta je ljudima u glavi, al neki zero wasteri su bacali svoje čitave plastične naprimjer vješalice il kvačice za rublje i kupovali drvene, to nema smisla. Trebaš iskoristiti sve što imaš doma ili ako ne želiš više koristiti plastiku daruj nekom kom treba to, a ne bacat.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Taj pritisak da se proizvode i kupuju novi ekološki proizvodi i njihovo prikazivanje kao neophodnima doprinose stavu o životu s manje otpada kao skupocjenoj i pomodnoj vrsti potrošnje, što u neku ruku može služiti i kao izgovor od ljudske odgovornosti prema okolišu. Također, moguća je percepcija ekološkog života kao grandiozne promjene u kojoj dolazi do odricanja od svega dosadašnjeg poput promjene mjesta stanovanja itd., a manje se razmišlja o sitnim, nezahvatljivim promjenama koje možemo unijeti u svakodnevnicu:

„Zašto misliš da ljudi imaju potrebu kritizirati takve načine života?“

Anamarija: „A vjerujem da ljudi su triggerirani, kao to im je neki okidač kad vide nešto pozitivno, zato jer oni sami možda nisu spremni se odreći nečeg u svom životu i onda idu napadati, psihološki gledano. A tu su naravno i kompanije koje su sve više ugrožene...“
(Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Kazivačica Z.P. koja uspoređuje količinu financijskih sredstava potrebnih za kupnju namirnica u supermarketima i onih eko proizvođača priznaje da za eko proizvode mora malo više izdvojiti, no s druge strane, kupnja manje količine hrane čiji su porijeklo i tretman transparentni utječu na štedljiv odnos prema tim namirnicama na način da sve biva iskorištenim:

„Pa to je malo skuplje nego u ovim većim robnim kućama, to je bar za kunu dvije skuplje. Ali to bar znam, otišli smo kod tog opgovca na imanje, i onda vidiš kak on to radi. [...] I to vidim da mi penzići, i ovi penzići koji stvarno nemaju, male penzije imamo, ali rađe si kupiš, pa čuj pola kile nečega, priuštiš si, samo ne toliko, i onda paziš da to ne bacaš, da iskoristiš sve.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Ipak, postoje brojne okolnosti koje pridonose nemogućnosti kupovine proizvoda isključivo domaćeg i organskog uzgoja kao što su broj ukućana, što znači i financijske mogućnosti po glavi ukućana. Primjerice, odjeća izrađena od isključivo organskih materijala u uvjetima etičke proizvodnje će imati daleko višu cijenu zbog manje količine njene izrade s obzirom da se biljke korištene za vlakna uzgajaju bez tretiranja kemikalijama i uz prirodne procese poput klime i sl. S druge strane, ekološki vid odijevanja može se postići kroz cirkularnost, tj. kupovinu rabljene odjeće, no to ne garantira pronalazak odjeće od organskih vlakana, pa se eventualnim odlaganjem iste postiže slična količina zagađenja kao i sa kupovinom novih proizvoda. No ipak, može se reći i kako se kupnjom rabljene odjeće manje potencira nova proizvodnja.

Dok je jedna vrsta kritika usmjerena na financijski aspekt ekološke potrošnje, druga je usmjerena na vremenski, tj. da je ekološka vrsta potrošnje rezervirana samo za one vremenski privilegirane. Bez obzira što obje kazivačice žive same, jedna je zaposlena kod kuće dok je druga umirovljenica, tvrde kako vremenska dostatnost nema toliki utjecaj na mogućnosti ekološke potrošnje:

„Ne iziskuje mi puno više vremena zato jer sve je stvar organizacije, ali ako ja idem na primjer na Dolac po povrće, usput ću kupiti i žitarice i mahunarke i sjemenke, sve što mi treba, i to obavim sve u jednom danu naprimjer i imam dovoljno za sljedećih par mjeseci. [...] Ali, povrće čak naručujem od domaćih lokalnih proizvođača pa mi oni dostave doma.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

„Pa čuj, ja pošto sada živim sama onda otiđem i kupim, malo mi je koji put neugodno otići na plac i uzet, kaj ja znam, samo dva poriluka, jel? Jer tolko meni treba. Međutim sad kako ja hoću da što se što više krećem, ja stvarno i tako kupujem. [...] Svaki dan po nešto.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Anamarija tvrdi da se u jednoj kupovini može opskrbiti za narednih nekoliko mjeseci, dok Z.P. redovno obavlja kupovine male količine namirnica kako bi se što više kretala, a i

zato što joj kupnja veće količine nije isplativa s obzirom da nema drugih ukućana. No, navedene životne okolnosti mogu se protumačiti kao privilegije koje kazivačicama omogućuju veće pridavanje pozornosti potrošačkim navikama i nemogućnost sagledavanja različitih životnih okolnosti. Ukoliko se govori o malim koracima promjene, i sama smatram da ih je svatko sposoban unijeti u svakodnevicu, no ukoliko je riječ o radikalnijem zaokretu od uobičajenog u pojedinom slučaju, ipak se treba uzeti u obzir nekoliko faktora poput mjesta življenja, slobodnog vremena i sl. Više o njima biti će riječi u poglavlju o problemima reprezentacije.

Nadalje, u narativima obje kazivačice uviđa se nužnost obrata svakodnevice od nas samih, no s obzirom na često prisutan stav o nepromjenjivosti prilika, ističu i nužnost osvještavanja javnosti, pa i potencijalnih sankcija pri kršenju zakonskih obveza u ekološkom smislu koje bi ujedno služile i kao motivator:

„Mislim da pojedinac ima veliku ulogu u promjeni životnih standarda i toga u kojem će smjeru društvo ići, samo što taj konzumeristički sustav nas melje i jednostavno sve što kompanije posluže, ljudi će prihvatit bez da se zapitaju možda o nečemu, samo o tom da je to jednostavno tako i da ne može drugačije, ali može drugačije. Tako da vjerujem da bi se pojedinci počeli drugačije ponašat da imaju jasan zakon koji donosi vlada naravno, kak se trebaju ponašat, tak im je lakše djelovat, održivije.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

„Kad sam putovala po vani, onda sam znala gde ću bacit, ak sam vidla plavo, ak sam vidla žuto, crno, znala sam već gdje ću bacit koje smeće, i uopće nisam razmišljala o tome da sve bacam u crnu kantu. [...] Tako ja mislim kad bude i kod nas, kad bum imala pred kućom te kante različitih boja, čuj i ako će biti nekakvih kazni, onda će ljudi paziti. Prvih mjesec dva ga bude opalilo po džepu, onda će pazit poslije toga.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Posljednji narativi ističu široko prisutno polaganje nade u vladajuće i njihovo donošenje odluka vezanih uz gospodarenje otpadom, osjećaj nemoći po pitanju djelovanja korporacija i prihvaćanje plasiranog zdravo za gotovo. Kazivačice smatraju da se promjene djelomice mogu pokrenuti bez institucionalnog djelovanja, što je kod Anamarije još više izraženo s obzirom se i sama bavi izradom internetskog sadržaja kako bi utjecala na promjenu perspektive o mogućnostima individualne inicijative. Međutim, takav se utjecaj s jedne strane ograničava na one koji svojevolumno dopiru do takvih informacija i provode ih u djelo. Iz tih

razloga po pitanju utjecaja na širu populaciju, kazivačice ipak smatraju da je zakonsko djelovanje bitno kako bi se pokrenulo pojedince i grupe koji s nepovjerenjem gledaju na klimatske promjene, pa time i nevoljko mijenjaju potrošačke navike. Ovim su narativima kazivačice istaknule kako percipirani elitizam često vezan uz ekološke oblike potrošnje s jedne strane proizlazi iz proizvoda koji se, kao i svi ostali, plasiraju kao neophodni, dok je s druge strane često prisutno stajalište dominacije kvantitete nad kvalitetom. Kad se radi o prehrani, posljednje je primjerice vidljivo u kupnji iznimno velikog broja namirnica, često upitnog sastava i porijekla, od čega dio ostaje neiskorišten i odlaže se u otpad. Ekološki proizvodi koji potencijalno olakšavaju ljudsku svakodnevicu možda odašilju pozitivne poruke, no isto tako je potrebno razabiranje potrebnog od nepotrebnog. Samim time, ovim se narativima ukazalo na to kako potrošnja ne mora nužno biti nositelj negativne konotacije, već njena percepcija zavisi o kontekstu i svrsi. Na to se nadovezuje i slijedeći dio rada posvećen analizi internetske vrste informacijske ekspanzije, ali i analizi prezentacije održivih načina življenja, jer kako je već spomenuto na početku rada i dodatno potvrđeno iz Anamarijinog djelovanja, društvene mreže i internetski portali predstavljaju trenutno najčešće oblike širenja ekoloških inicijativa.

3. Uloga društvenih mreža

Pojavom interneta 2.0 zamaglila se granica između *offline* i *online* prostora. Razne trivijalnosti svakodnevice koje su nekoć bile dio privatnosti, integrirale su se u *online* svijet i time otvorile nove mogućnosti istraživanja u antropologiji u kojoj je koncepcija prostora također poprimila drugačije razmjere. Nadalje, tehničke i društvene granice koje određuju sudjelovanje na mrežnim mjestima su se pomaknule (usp. Hine 2015:164), iz kojeg su razloga internetski komunikacijski kanali glavno sredstvo širenja životnih stilova općenito.

U svrhu postavljanja utjecaja društvenih mreža na širenje ekoloških životnih stilova u teorijski okvir, korišteno je pet kulturnih procesa koje su du Gay et al. iznijeli u knjizi *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman* (1997). Ti se procesi mogu primjeniti na bilo koji drugi kulturni artefakt, a obuhvaćaju reprezentaciju, identitet, proizvodnju, potrošnju i regulaciju. Autori navode kako su radi preglednosti svaki od tih procesa predstavljeni zasebno, no zapravo se svaki od njih kompleksnije isprepliću (usp. du Gay et al. 1997:4).

Prvi proces u nizu je reprezentacija pomoću koje pojave zadobivaju značenje, i to primarno putem jezika. Jezik nije nužno pisani ili govoreni, već obuhvaća bilo koji način

predstavljanja što obuhvaća i vizualne medije, a svi ti načini prezentacije omogućuju uporabu simbola kako bi se izmijenila značenja o tim pojavama (usp. du Gay et al. 1997:13). U ekološkim životnim stilovima se često koriste razni blogovi, Youtube kanali i sl. kako bi se odaslale poruke lakoće primjene svojih načela, te je upravo ta neodvojivost *online* i *offline* svijeta omogućila pojedincima izvan sfere javnosti da prikazom pojedinosti svakodnevice prikažu kako bilo tko ima sposobnost doprinijeti održivijoj potrošnji. Jedan od simbola koji se veže uz reprezentaciju konkretno *zero waste* pokreta jest staklenka s otpadom koja predstavlja stanje skupljenog otpada unutar godine ili više dana čija količina je tolika da stane u staklenku, što prezentira mogućnost gotovo totalne minimizacije otpada i česta je pojava na društvenim mrežama. Taj je simbol viđen u objavama kazivačice Anamarije, ali i onima poznatih eko blogerica poput Bee Johnson, Lauren Singer i ostalih. Vizualna reprezentacija također igra ulogu, naročito pojavom mreža poput Instagrama na kojoj održavanje odabranog vizualnog identiteta omogućava estetizaciju životnog stila i selektivno prikazivanje svakodnevice. Još jedan od načina na koji se proizvodi značenje jest povezivanje određenog koncepta sa nekim njemu sličnim (usp. du Gay et al. 1997:24), što kod *zero waste* stila života može biti povezanost uz poboljšanje kvalitete života u smislu unaprijeđenja zdravlja, pojednostavljenja življenja, novčane uštede, povratka prirodi i dr.

Tim povezivanjem konceptata u „lanac značenja“ (du Gay et al. 1997:24), stvaraju se identiteti ljudi okupljenih oko zajedničkih interesa. Primjerice, ukoliko stvaraoc sadržaja na Youtube kanalu posvećenom veganskoj prehrani započne uklapati prehranu u *zero waste* životni stil, može utjecati na pretplatnike i potaknuti ih na dublje istraživanje problema o porijeklu hrane. Robelia et al. koji su istraživali utjecaj sudjelovanja u Facebook aplikaciji za dijeljenje informacija, međusobnu komunikaciju i rješavanje izazova vezanih uz ekološki nastrojena ponašanja, uvidjeli su da je sudjelovanje produbilo znanje njezinih korisnika, a moguće i povećalo svakodnevno ekološko djelovanje (usp. Robelia et al. 2011:565). Doduše, bitno je napomenuti kako su svi korisnici bili prethodno zainteresirani za takve teme, pa je dodatno komuniciranje proširilo njihovo razumijevanje, što s jedne strane može ukazivati na ekologiju kao jednim dijelom još uvijek nišnu tematiku.

Kada govore o proizvodnji, du Gay et al. spominju dizajnere kao kulturne posrednike koji osim što stvaraju artefakte sa određenim funkcijama, također im pridaju značenja (usp. du Gay et al. 1997:62). Prema Bourdieu, misli se na one koji promoviraju potrošnju kroz povezivanje sa određenim značenjima i životnim stilovima sa kojima se potrošači poistovjećuju (usp. du Gay et al. 1997:25). To se s jedne strane može odnositi na već

spomenute proizvode čija se upotreba vezuje uz ekološku potrošnju i identitete vezane od njih, tj. sistem u kojem se isprepliću proizvođači, promotori/potrošači, te potrošači, gdje proizvođači proizvodima pridaju značenja, ali i potrošači mogu iskazivati potrebu za nekim proizvodom istovremeno ga povezujući sa značenjem. S druge strane to se može odnositi na neopipljive artefakte u obliku informacija nastalih od strane web proizvođača sadržaja o ekološkoj osvještenosti, čija proizvodnja sadržaja potiče potrošnju tih informacija i potencijalno mijenjanje usvojenih navika. Međutim, komunikacija između proizvođača i potrošača je u ovom slučaju i povratna jer potrošači isto tako komuniciraju sa proizvođačem i time utječu na njegov daljnji sadržaj (usp. Oldensjö 2018:13). Potrošnja i konzumacija tih informacija nije pasivna, već aktivna, a uključuje „prakse koje stavljaju u uporabu višeznačenjske kvalitete artikala.“ (du Gay et al. 1997:104) Saznanja o ekološkim životnim stilovima najčešće dolaze kroz samonicijativno učenje, tj. Robelia et al. navode kako pojedinci razvijaju znanje i praksu kroz teoriju učenja po slobodnoj volji, birajući „što, gdje, kad i s kim učiti“ (Robelia et al. 2011:555). Takvo se učenje poklapa sa teorijama društvenog učenja prema kojima se učenje postavlja u kontekst odnosa ili zajednica prakse, te je posredovano kroz artefakte poput tehnologije i jezika (usp. *ibid.*).

Kada govore o regulaciji, du Gay et al. analiziraju na koji je način pojava Sonyja Walkmana utjecala na zamagljenje percepcija javnosti i privatnosti. Naime, autori navode tadašnju distinkciju između dviju sfera, iz koje javna sfera proizlazi kao kolektivna i racionalna, a privatna kao emocionalna i osobna, te navode sveopću prioritizaciju one prve (usp. du Gay et al. 1997:114). Pojavom Walkmana i prenošenjem čina slušanja glazbe iz privatnosti u javnost, navedena distinkcija biva dovedenom u pitanje, iz čega je proistekao djelomičan pokušaj regulacije njegove uporabe. Na isti taj način djeluju društvene mreže kao „ambivalentna tehnologija“ (du Gay et al. 1997:118) koja objedinjuje naizgled odvojive domene, dopuštajući prijenos osobne svakodnevice u javnost, čime se između ostalog pojedincima omogućuje širenje ekoloških praksi. Prikazom djelomične potrošačke neovisnosti velike korporacije bivaju ugroženima, a kao primjer služe neke od najvećih naftnih i plinskih kompanija koje ulažu velike novčane iznose u svrhu poricanja klimatskih promjena i minimizacije čovjekova utjecaja na okoliš (usp. Maslin 2019). Iz toga proizlazi kako argumenti poput prirodnog tijeka klimatskih promjena, skupoće obnovljivih izvora energije i sl. (usp. *ibid.*) mogu služiti za regulaciju i odgađanje ekoloških postupaka na globalnoj razini. Poglavlje koje slijedi usredotočiti će se na problematizaciju navedenih kulturnih procesa kroz analizu internetskih blogova posvećenih tom životnom stilu.

3.1. Iza kulisa svakodnevice: problem reprezentacije na primjeru *zero waste* životnog stila

O prvim se događajima u internetskoj sferi govorilo kao o događajima u *cyber* prostoru, pa je svakodnevni karakter sadržaja bio teško zamisliv (usp. Hine 2015:164). Situacija se postepeno promijenila otkad je internet počeo ulaziti u sfere svakodnevice i otkad nema više jasnog razgraničenja. Može se reći da internet „služi kao ogledalo offline svijeta, ali distorzirano ogledalo, koje ne zrcali sve što jest u offline svijetu, ali i preferencijalno prikazuje neke aspekte iznad ostalih“ (Hine 2015:164). Time se ne nastoji ukazati na veću autentičnost *offline* situacija jer se i one u određenoj mjeri odvijaju preferencijalno, ali je bitno ukazati na okolnosti jednog i drugog jer je *online* sfera itekako vrijedan izvor informacija (usp. *ibid.*).

S obzirom da se kroz većinu reprezentacija *zero waste* stila života provlači narativ jednostavnosti i dostupnosti njegove primjene bez pretjeranog prikazivanja poteškoća koje se mogu ispriječiti, u ovom će se poglavlju analizirati nekoliko blogova koji obznanjuju prepreke u primjeni *zero waste* principa i samim time manjkavosti mrežne reprezentacije.

Kathryn Kellogg, autorica bloga *Going Zero Waste*, u svojoj objavi *3 Reasons the Trash Jar is Bullsh*t* smatra kako staklenka s otpadom nije realna reprezentacija njene proizvodnje otpada zato što ipak postoje izuzetci koje ne odlaže u nju, te smatra da je slučaj isti kod gotovo svih koji ju koriste. Smatra da bi staklenka trebala biti element koji će ljude privući u taj stil života, a ne mjerilo uspoređivanja ili krajnji cilj. U gore navedenoj objavi nastoji biti transparentna navodeći otpad koji je proizvela, a kojeg nema u staklenci, smatrajući kako jedino iskrenošću i osvještavanjem prepreka na koje se nailazi *zero waste* može uistinu odjeknuti. Kellogg navodi kako staklenka predstavlja otpad koji je nastao u kućanstvu, a ignorira cjelokupan otpad koji proizvodimo. Sve što radimo proizvodi određenu količinu otpada zbog linearne ekonomije, pa zaključuje kako „samo zato što je količina vizualnog otpada malena, ne znači da malena količina i otpada „iza scene““ (Kellogg 2017). Na to se nadovezuje Anamarijino kazivanje o većoj autentičnosti njenih predavanja uživo:

„Da li smatraš da su društvene mreže adekvatan i uvjerljiv vid prezentacije eko životnih stilova?“

Anamarija: „Pa može bit adekvatan, ali smatram da je to dosta minimaliziran način širenja pokreta. Ne znam kak da objasnim. Naprimjer na predavanjima mogu puno više toga reć nego na društvenim mrežama, osim ako idem live.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Kellogg nadalje tvrdi kako staklenka ne obuhvaća onaj otpad koji je izvan naše kontrole, kao što je recimo tehnološki otpad nastao od neuporabljivih uređaja, dobiveni poklon bez održivog pakiranja ili račun koji ostavljamo u trgovini, iz kojeg razloga staklenka ne bi trebala biti razlog osjećaju krivnje već inspiracije.

Autorica svoj blog koristi za dokumentiranje prelaska na *zero waste* životni stil, a sadržajno se usredotočuje na reprezentaciju u vidu pozitivnih lekcija koje uči tijekom prelaska kako bi pomogla ostalima da utječu na vlastito zdravlje i promišljaju o utjecaju na okoliš. Međutim, kroz analizu jednog od najučestalijih simbola *zero waste* pokreta u gore spomenutom tekstu, Kellogg nastoji ukazati na drugu stranu perpetuirane idealizacije životnog stila u službi društvenog pokreta, čime se potencira veća mogućnost poistovjećivanja, pa time i učinkovitijeg djelovanja onih koji takav životni stil smatraju suviše nedostižnim.

U blogu pod nazivom Model4GreenLiving autorice Renee Peters objavljen je tekst *The Truth Behind Zero Waste: the Good, the Bad, and the Privilege* u kojem se iznosi tijek prilagodbe na *zero waste*. Autorica čiji je blog posvećen održivom životu navodi kako je u eksperimentalnu primjenu *zero waste* načela krenula sa idejom kako bilo tko može na taj način živjeti, idejom koja se provlači kroz brojne poznatije blogove kako bi ih se učinilo pristupačnim. Navodi kako je iz prve ruke imala prilike vidjeti da je „život bez otpada gotovo nemoguć ukoliko niste ekstremno marljivi i imate privilegiju slobodnog vremena“, te se pita da li je „težnja životu bez otpada na individualnoj razini najbolji način za korištenje te privilegije“ (Peters 2018). Autoričin tekst nije pokušaj kritike pristalica života bez otpada, već nastoji povući otvorenu raspravu o privilegiji i načinima na koje se ona može učinkovitije usmjeriti jer Peters navodi kako je i sama podložna pretjeranom pojednostavljivanju poruka održivosti (usp. *ibid.*).

Peters navodi kako je znala da će prilagodba novom načinu života biti zahtjevna po pitanju vremena i posvećenosti, no s obzirom da je svojedobno potpuno prešla na vegansku prehranu, smatrala je da će i *zero waste* način života s vremenom postati dio svakodnevice. Neka od načela je vrlo lako primjeniti kao što je uporaba višekratnih predmeta koje već posjedujemo u kućanstvu, međutim, nakon relativno kratkog vremena počela je nailaziti na razne poteškoće. I dalje je jednokratna plastika pronalazila put u njen otpad. Primjerice, s obzirom da ne živi u blizini tržnice, povremeno je bila primorana kupovinu obavljati u supermarketima u kojima bi, bez obzira na kupnju ograničenog broja namirnica u rinfuzi, završila sa otpadom u obliku naljepnica, gumica ili plastičnih spojnica. S obzirom da trgovine

u kojima je omogućena kupnja u rinfuzi nemaju asortiman ravan supermarketima, potrošač bi trebao sam proizvoditi neke namirnice poput mlijeka, što iziskuje veću količinu slobodnog vremena. Peters navodi:

„...počela sam uviđati ponavljajuće teme. Potreba za dodatnim vremenom i ozbiljna količina rada od strane potrošača su dvije od njih. Počela sam vjerovati kako živjeti gotovo bez otpada je uistinu dostupno onima koji su privilegirani na neki način. Privilegirani vremenom ili novcem, kako bi mogli provesti tri i više sati svaki dan na pripremu hrane i istraživanje dostupnih *zero waste* opcija. Privilegirani da ne rade dva ili više poslova. Privilegirani da ne brinu o bolesnoj djeci ili oboljenim članovima obitelji 24/7. Ili privilegirani da nisu toliko siromašni da si ne mogu priuštiti hranu bez plastične ambalaže. Popis se nastavlja.“ (Peters 2018)

Autorica smatra kako trud potreban kako bi se zadržao tako malen ekološki otisak nije realističan za očekivati kada većinom pada u ruke potrošača, te kako bi prvenstveno trebale postojati regulative za proizvođački otpad, pa onda proširena odgovornost potrošača. Također navodi kako promoviranje ovakvog životnog stila ne može biti dovoljno učinkovito ukoliko se ne sasluša pojedince koji žele sudjelovati, ali nisu u mogućnosti. Zaključuje kako treba postojati „ravnoteža između poticanja drugih na bolje djelovanje i priznanja vlastite privilegije“ (Peters 2018). Peters potvrđuje prethodno postavljenu tezu o potrebi ulaganja vremena i upornosti za stjecanje novih navika (Arbutnott 2012:205), te tezu o „lancu značenja“ iz prethodnog poglavlja, što je u njenom slučaju bila veganska prehrana i velika životna promjena koju je tada doživjela. Autorica navodi privilegiju vremena kao jedan od ključnih faktora za sudjelovanje u ekološkoj potrošnji, za koju smatra da je često ignoriran element s obzirom na slučajeve u kojima pojedinci nisu u mogućnosti na dnevnoj bazi posvetiti nekoliko sati planiranju, otkrivanju i pripremi hrane i sl. Uz to nadovezuje i privilegiju životnog prostora s obzirom da mogućnosti kupovine bez otpada još uvijek nisu dijelom svakodnevice u većini mjesta. Iz tog razloga, kao i Kellogg, Peters izrazito bitnim smatra osvještavanje prepreka putu do života s malo otpada kako bi se te prepreke usmjerile na širi problem proizvodno-potrošačkog sustava.

My Green Closet blog je autorice Verene Erin Polowy posvećen odživoj modi i življenju, ujedno još jedan blog koji progovara o drugoj strani medalje života s manje otpada. Bez obzira što Polowy zagovara smanjenje osobnog otpada i primjenjuje neke od principa *zero waste* pokreta, kompletno usmjeravanje na otpad ne smatra najučinkovitijim rješenjem.

U njenom tekstu *Why I'm Not Zero Waste*, Polowy navodi razloge njenog nepotpunog usvajanja *zero waste* načela. Za početak navodi kako njen primarni prioritet nije otpad jer smatra da bi se za održivi razvoj trebalo usmjeriti na druge pojave, kao što je pronalazak i podržavanje održivih i transparentnih proizvođača čiji proizvodi objedinjuju etičnost proizvodnje, održive i kvalitetne materijale, manji ekološki otisak i dr. Može se reći kako se ovdje radi o biranju manjeg zla. Kao primjer navodi izbor između etično proizvedenog odjevnog predmeta od organskog pamuka koji je dopremljen u plastičnoj vrećici i onog od običnog pamuka netransparentnog proizvođača koji se može kupiti bez ambalaže, pri kojemu će se uvijek odlučiti za prvu opciju jer usmjeravanje na širu sliku smatra daleko bitnijim. Kao što i prve dvije autorice smatraju, i Polowy smatra kako krivnja ne bi trebala motivator za okretanje održivoj potrošnji. Dok je tijekom jednog mjeseca pokušala živjeti potpuno bez plastike, navodi kako se njena „motivacija premjestila sa želje da učini nešto pozitivno na pokušaje izbjegavanja krivnje“ (Polowy 2017), tj. kako se od rada prema pozitivnoj promjeni počela osjećati kako je previše sklona pogreškama, čemu je doprinijela i staklenka s otpadom kao podsjetnik (usp. *ibid.*). Nadalje, autorica također navodi privilegiju vremena, ali i prostora za što učinkovitiji održivi životni stil. Dok neki gradovi obiluju raznim mogućnostima kupovine bez ambalaže, u većini gradova to još nije slučaj, a i same *zero waste* trgovine imaju ograničene ponude. Veća količina slobodnog vremena je potrebna kako bi se hrana ili higijenski proizvodi mogli pripremati, što za velik broj ljudi ponekad nije moguće (usp. *ibid.*).

Slično kao i Kellogg, Polowy navodi staklenku s otpadom kao simbol kojeg valja promatrati inspirativno naspram mjerila usporedbe. S obzirom da je njen blog ponajviše odjevno usmjeren, njena analiza *zero waste* pokreta proizlazi iz te perspektive, što daje drugačiji uvid u problematiku *zero waste* pokreta kojeg se ponajviše promatra kroz prehrambeni aspekt. U skladu sa idejom reciklaže, najčešće perpetuirana ideja koja se provlači ekološkim blogovima jest kupnja rabljenih odjevnih predmeta, no Polowy navodi kako je za učinkoviti pomak prema održivom razvoju također bitna popularizacija proizvođača čija je filozofija etičnost pri proizvodnji, čime ukazuje na relevantnost okretanja široj slici proizvodnih procesa stavljajući naglasak na odgovornost proizvođača, a tek onda potrošača.

Kroz narative ovih triju blogova uviđa se njihova povezanost putem zajedničkih nazivnika u obliku propusta aspekata ključnih za provođenje *zero waste* i srodnih ekoloških životnih stilova. Ti nazivnici uključuju obrat u promatranju staklenke s otpadom kao perpetuiranog simbola jednostavnosti, prostorno – vremensku privilegiju, te selektivnost

odraza svakodnevice koja se u ovom slučaju odvija kroz internetski medij i uzrokuje sraz *offline* i *online* stvarnosti. Niti jedan od blogova ne usmjerava kritiku prema pristalicama ekoloških životnih stilova, već iz pozicije pristalica defamilijarizira takve pokrete u cilju njihove učinkovitije cirkulacije. Za primjer toga služe i pojedini stvaraoci *zero waste* sadržaja koji upućuju na potrebu preimenovanja *zero waste* pokreta u *low waste* pod krinkom tzv. *clickbait* sadržaja s naslovima poput *I'm Giving Up On Zero Waste*. Zbog činjenice da se nikad ne može u potpunosti živjeti bez otpada, takvim sadržajem upućuje se na svojevrsnu obmanu koju u sebi sadrži naziv *zero waste*. Uvidom u poteškoće vezane uz mnogobrojnost životnih uvjeta i problematiku cjelokupnosti proizvodnih procesa nastoji se ukazati na problematiku naglašene odgovornosti potrošača. Osvještavanjem navedenog, a samim time i većom inkluzijom onih pojedinaca koji usprkos istim ciljevima nisu u mogućnosti živjeti *zero waste* životnim stilom, uvećan je potencijal poistovjećivanja istomišljenika naspram promatranja života s manje otpada kao nedostižnog cilja rezeviranog samo za nekolicinu. Time se ukazuje na potencijal malih promjena koje ne podrazumijevaju idealiziranu primjenu ekoloških načela. Na to se nadovezuje i slijedeći segment rada u kojemu se razmatra gledište ekološkog života kao najviše mogućeg u ruralnim sredinama i sukladno tome ekološki životni pokreti u urbanim sredinama.

4. Urbani kontekst eko praksi: slučaj grada Zagreba

„Od postanka gradova uspostavljen je tradicionalni sustav polarnih suprotnosti „grad – ruralno okruženje“, u kojem je upravo ruralnom okruženju, kojim je gospodario grad kao centar moći, po definiciji pripala funkcija proizvodnje hrane.“ (Toš 2016:20)

Upravo je ovo naizgled očigledno razgraničenje urbanih i ruralnih područja razlog bavljenja temom primjene ekoloških koncepata u sklopu urbanih područja. Prakticiranje održivosti više nije samo dio zona izvan gradova, već sela i gradovi egzistiraju u suradnji (usp. Motik i Šimleša 2007:182). Povijesno gledano, razvojem civilizacije počela se brisati granica između urbanog i ruralnog, te industrijalizacija seoskih područja i njihove dotadašnje proizvodnje ima za posljedicu prevlast velikih „industrijsko – trgovačkih sustava“. (Toš 2016:20) Ipak, oni bivaju dovedeni u pitanje sve češćom primjenom ekoloških koncepata u gradovima što je u zadnjim desetljećima vidljivo kroz primjerice razvoj urbanog vrtlarstva (usp. *ibid.*) ili povremene nekonvencionalne gradske infrastrukture koje doprinose učinkovitijoj uporabi javnog ili biciklističkog prijevoza (usp. Motik i Šimleša 2007:185).

Ipak, najveća se proizvodnja i potrošnja resursa veže uz urbana područja u kojima je onda i intervencija potrebna, ali veliki broj održivih rješenja koja se uglavnom smatraju privilegijom seoskog života ili života u kući, primjenjiva su i u urbanim područjima, tj. njegovim kvartovima, zelenim površinama, te stambenim i poslovnim zgradama (usp. *ibid.*).

No, bez obzira na zamagljenost granica između urbanog i ruralnog, u gradovima je ipak prisutno određeno otuđenje od „neposrednog okoliša“ (Komazlić 2016:225) vidljivo kroz manjak zelenih površina i biološke raznolikosti, pa time i proizvodnje hrane (usp. *ibid.*), što posljedično podrazumijeva ovisnost o velikim proizvođačima. Putem urbanih vrtova kao jednoj od mogućnosti savladavanja tog otuđenja (usp. Komazlić 2016:227), moguće je teoretizirati i ostale eko životne stilove u gradskim sredinama. Igor Toš u tekstu *Urbano vrtlarstvo i participacija kao strategija* navodi četiri primjera teorija o nastanku urbanih vrtova. Iz ekološkog aspekta, postoje sistemske teorije katastrofa kojima se predviđa „slom planetarnog ekološkog sustava“ (Toš 2016:21), zbog čega se nastoji osigurati potrebna količina zdrave hrane (usp. *ibid.*), te sociološko-politološke teorije odnosa moći kojima se pruža otpor velikim industrijsko – trgovačkim sustavima i njihovom određenju sastava i kvalitete namirnica. (usp. *ibid.*) Iz ekološkog aspekta postoje i antropološke teorije o želji za ostvarenjem potencijala svojstvenih ljudskim bićima koji podrazumijevaju „učenje i održavanje aktivnog (i partnerskog) odnosa s elementima prirode i proizvodnju hrane [...] kao temelj samoodržanja“ (Toš 2016:21). Na kraju, autor navodi kulturno – antropološke teorije prema kojima je prisutno nastojanje razvitka okoline u dom, „s kojim se ljudska bića mogu identificirati ne samo u prehrambenom, nego i emocionalno – simboličkom smislu...“ (*ibid.*). Dakle, kroz ekološki nastrojene životne stilove provlači se narativ o ljudskom utjecaju na okoliš, te se nastoji ukazati na potencijal ljudske neovisnosti i dozu proizvodno – potrošačke samostalnosti. Također, ekološko djelovanje u kontekstu urbanih prostora mijenja pristup resursima koji nam se pružaju u potencijalnu transformaciju prostora u kojemu i građani postaju njihovi stvaraoci, usklađujući okolni prostor sa vlastitim vrijednostima.

Urbani vrtovi ne pružaju isključivo prostor vrtlarstva i uzgoja, već su i nosioci određene društvene dimenzije jer egzistiraju kroz društvenu suradnju i pružaju priliku za „druženje mimo uobičajenih užurbanih susreta svakodnevice“ (Radovanović 2016:127). Težnja za prehrambenim, tj. proizvodno – potrošačkim suverenitetom (usp. Komazlić 2016:225) ostvaruje se kroz prostor koji objedinjuje praksu, „reprezentaciju prostora i prostor reprezentacije“ (Komazlić 2016:225), što danas kod *zero waste* i ostalih ekoloških životnih stilova ne obuhvaća samo fizički prostor. Iz tih će se razloga u idućim poglavljima razmotriti

aktualna situacija u gradu Zagrebu, što će obuhvatiti prilagodbe njegovih prostora i društvenu organizaciju.

4.1. Problem gospodarenja otpadom

Osim što se život u urbanoj sredini može pričinjavati kao otežavajuća okolnost pri ekološkim nastojanjima, moje kazivačice su obje konkretnije istaknule problem gospodarenja otpadom iz razloga što sistemi odlaganja različitih vrsta otpada još uvijek nisu uvedeni u sva kućanstva. Međutim, s obzirom da su se Anamarijina ekološka nastojanja pomaknula od reciklaže i odvajanja otpada u što minimalnije stvaranje otpada općenito, njeno viđenje korijena tog problema s jedne strane leži u nepromišljenom stvaranju otpada i polaganju nade u nadležne službe po pitanju njegove eliminacije. S druge strane, Z.P. u svojoj svakodnevnici nastoji odvajati otpad koliko joj mogućnosti pružaju, a problem gospodarenja smatra ponajviše organizacijskim problemom. U slijedećim kazivanjima vidljiva je razlika u razmišljanjima o korijenu problema:

„Mislim da su previše povjerenja dali vladama i da su previše pustili svoju odgovornost nekom drugom u ruke. Mislim da smo svi mi odgovorni i da trebamo odgovorno postupat s planetom. Evo, imamo primjer Zagreba koji je prepun smeća i ljudi očekuju od sistema da to riješi. To je djelomično istina jer mi plaćamo to, ali smo mi stvorili sav taj otpad svojom odlukom i sad želimo da jedan čovjek, gospodin Bandić to sve riješi. Ali mi trebamo smanjit količinu otpada koju stvaramo. On to treba napraviti zato jer je plaćen za to i ljudi plaćaju jako puno da netko riješi njihov otpad, ali taj otpad ionako će uvijek bit tu negdje, naprimjer plastika koja se može reciklirati svega par puta onda i dalje ostaje na ovom planetu.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

„Recimo ovdje u Zagrebu, puno toga se samo priča, sad ćete dobit ovo, sad ćete dobit ono, a niš ne dobivamo. [...] Novi Zagreb se bunio zbog toga što su im krenuli to da odvajaju, i onda su dobili valjda jednu količinu tih vrećica i onda im je bilo rečeno da će dobit i dalje, međutim sad su kao morali kupovati... Pa zašto onda ako su im već krenuli, pa neka i on (Bandić) njih redovno snabdijeva. Jer očito on nije krenuo cijeli Zagreb nego ide dio po dio.“ (Z.P., 27.10.2019.)

U Anamarijinom se kazivanju ističe sveopća potreba za eliminacijom nastalog otpada, no ona isto tako djelomično prestaje onda kada otpad prestaje biti izvan vidokruga građana, tj. nakon što biva uklonjen iz neposredne blizine automatski prestaje biti predmetom promišljanja. Z.P. također ističe kako po pitanju odvajanja otpada, njen „prvi susjed to neće raditi“ (Z.P., 27.10.2019.), te kako ljudima treba poticaj, pa čak i kazneni, kako bi krenuli odvajati otpad. No s druge strane ističe kako su se stanovnici Novog Zagreba navikli na odvajanje tijekom probne godine, te kako je razlog njihove pobune bio nedostatak kontinuiranosti nakon što im je obećano da će se odvajanje uvesti u svakodnevnicu. To se može protumačiti kao navikavanje na nove prakse svakodnevice, ali i kao očekivanje kooperacije građanstva i sustava kako bi se adekvatnije gospodarilo otpadom, te određenu nespremnost na uvođenje promjena nezavisno od sustava. No, treba uzeti u obzir Anamarijino kazivanje koje ističe plaćanje većih iznosa za uklanjanje otpada, pa je nevoljkost po pitanju izdvajanja dodatnih sredstava za očekivati. No, Z.P. ističe još jedan problem, a to je nedostatak transparentnosti u odvajanju otpada, točnije nesigurnost oko njegova konačnog odvajanja: „čuj ja budem to odvajala, a na koncu će doći smetlari i staviti će u isti onaj bunker sve, i kaj mi onda vredi da sam to odvajala...“ (Z.P., 27.10.2019.) S obzirom da je Z.P. tijekom života mnogo putovala, imala je i prilike vidjeti koji su adekvatniji načini za gospodarenje otpadom, što ju dovodi do čestih usporedbi sistema:

„Recimo ja sam vidla u Kanadi kad dolazi smetlar i onda taj kad dođe kamion, onda je on plavi, onda znaš da skuplja papir, svaćaš? Onda žuti je za plastiku, točno znaš da dolazi plastika, oni nemaju vreće nego imaju plastične kutije i onda u te kutije bacaju papir, plastiku, onda imaju jednu posebnu di staklo bacaju, to je bijela kutija, a crna kutija im je za taj miješani otpad, to je više biootpad, i onda tako i dolaze smetlari. [...] Pa to recimo ako se baca na posebno mjesto, taj bio, to što se može razgradit, to može biti gnoj. Navodno da i od toga proizvode električku, energiju. [...] Čuj, samo, treba od nekud krenuti, ne puno samo pričat nego se treba baš pokrenut.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Kazivačica također ističe nemoć oko djelovanja na daljnje postupanje s otpadom te ograničenje koje osjeća kao građanin bez obzira na prisutnu volju oko odvajanja otpada. To znači da nedostatak transparentnosti može služiti za obmanu građanstva kako bi plaćali uslugu koja se ne obavlja očekivano što može utjecati na manjak sveopće volje za odvajanjem i ekološkim djelovanjem:

„A čuj ja bi to volila to tako to raditi, i ja bi se držala toga reda, ali kud ja onda mogu dalje? Ja mogu samo do izvan kuće staviti to smeće. Ja mogu do kontejnera koji je određen za to da razvrstam to smeće, dalje drugo ne mogu.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Dok Anamarija smatra kako je pitanje otpada prvenstveno u rukama građana koji svojim pretjeranim stvaranjem otpada stvaraju i problem njegova odlaganja, iz perspektive Z.P. bi se moglo zaključiti kako pitanje gospodarenja spada u sferu čuvenog pitanja o kokoši i jajetu. Da li se prvenstveno radi o obvezi koja dolazi od vodećih ili potencijalu građanskog utjecaja? U kazivanjima Z.P. dolazi do preklapanja oba stajališta, točnije, kazivačica u više navrata navodi beskrajne priče vodećih koje nisu potkrijepljene djelima, a opet navodi i moć djelovanja građana u nastojanju pokretanja promjena što je vidljivo u slijedeća dva kazivanja. Na pitanje o polazištima promjena po pitanju otpada, Z.P. navodi kako ono mora krenuti „od vrha, je pa sigurno od rukovodioca gore, ne od nas dole koji moramo proizvoditi to.“ (Z.P., 27.10.2019.), dok u drugom segmentu razgovora navodi slijedeće:

„...Ali mislim da i od nas osobno samih treba krenuti, jer da ako oni to već ne rade, da mi sa svojim odvajanjem, prigovaranjem, traženjem, smetlar kad dođe da on vidi da sam ja stavila žutu, plavu vreću, onda ne bi on obadvije vreće stavio u ista kolica, nego će vidjeti nešto tu.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Međutim, nesigurnost oko pitanja odgovornosti prema otpadu možda upućuje na jedan drugi problem, a to je problem samog koncepta otpada. Otpad se često sagledava kao neizbježna posljedica svakodnevnog života, a opet, samim činom klasifikacije nečeg kao otpada naizgled prestaje i čovjekov međusobni odnos s njim, iz čega proizlazi i tendencija svjesnog ili nesvjesnog odricanja od odgovornosti. Otpad postaje materijalni višak koji proizlazi iz proizvodnog sistema, te našim posredstvom ponovno pada u ruke sistema od kojeg se očekuje brzo i efikasno rješenje. Prvobitna funkcionalnost, često vremenski kratka, preobražava se u neželjno. Masovna odlagališta poput Jakuševca nalaze se u zonama udaljenima od centra grada, te za one koji su od njih udaljeni otpad postaje koncept izvan osobnog utjecaja, a nemogućnost njegova suzbijanja se pripisuje vladajućima. Ako uzmemo u obzir običnu plastičnu vrećicu koja je vrlo vjerojatno u kratkom vremenu ispunila svoju ulogu, nakon odbacivanja ju ipak očekuje daleko veće razdoblje razgradnje. Ipak, ta razgradnja se više ne odvija u našem vidokrugu, ona će se odvijati tko zna gdje i posljedično prestaje biti predmet promišljanja. Stoga možda prvi korak ipak predstavljaju raširenije mogućnosti odvajanja otpada koje svojom pojavom neće biti daleko od očiju javnosti, pa će i

razmatranje vijeka pojedinačnih vrsta otpada postati svakodnevnije. U svakom slučaju, problem odlaganja i gospodarenja otpadom otvara i pitanje lakoće ekološkog življenja u urbanoj sredini, o čemu će biti riječi u idućem poglavlju.

4.2. Urbana sredina - olakotna ili otegotna okolnost?

Dok je u nekim metropolama praksa savjesne kupovine postala uobičajenom zbog brojnih mogućnosti, može se reći kako se u Zagrebu tek pokreću prvi koraci. Međutim, upravo zbog sve većih mogućnosti, percepcija urbane sredine kao otegotne okolnosti se dovodi u pitanje i postaje upravo suprotna. Primjerice, iako je uzgoj vlastitih namirnica daleko češća praksa u ruralnim područjima, u urbanim sredinama postoji pristup tržnicama i proizvodima koji nisu nužno prehrambeni, a koji olakšavaju daljnju primjenu ekoloških životnih stilova. U urbanim su sredinama također prisutnije različite udruge, te se održavaju projekti i radionice koje pospješuju povezanost pojedinaca sličnih interesa. S druge strane, takve su mogućnosti u velikoj mjeri i dalje ograničene na centar grada. Kupnja namirnica na tržnicama mogućnost je gotovo svakog zagrebačkog kvarta, no ukoliko se želi ići korak dalje i kupovati osnovne namirnice u rinfuzi, stanovnici udaljenijih kvartova moraju više vremenski ulagati, što može imati značajan utjecaj na pomanjkanje motivacije. Kada se radi o životu s malo otpada, Anamarija potvrđuje često prisutan stav o ruralnim sredinama kao daleko lakšima za ekološka nastojanja, međutim, u hrvatskom kontekstu grad Zagreb smatra idealnom sredinom za *zero waste* životni stil jer smatra kako se po pitanju ekoloških nastojanja manje sredine ponekad idealiziraju, tj. ne uzimaju se u obzir faktori koji ponekad otežavaju nabavku hrane:

„Kakvim ti smatraš život u urbanoj sredini, odnosno u Zagrebu, po pitanju primjene zero wastea?“

Anamarija: „Pa neki misle da je živjeti na selu bez otpada puno lakše, međutim u nekim manjim mjestima je teško nabaviti hranu, čak i povrće i voće zato što ukoliko ne nabavljaš iz svog vrta ili od susjeda onda u dućanu ćeš teško naći možda neko povrće, možda u nekom većem gradiću da, ali u manjim sredinama nije lako kupovati hranu bez ambalaže zato jer je ponuda manja nego u Zagrebu, tako da smatram Zagreb idealnim gradom za život bez otpada. Imamo jako puno mogućnosti.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Kada se radi o osobama koje nemaju vremensku privilegiju kompletnog uzgoja vlastite hrane jer su primjerice zaposleni u gradu, nemaju pristup vrtu i sl., urbana sredina poput Zagreba sa svojim mogućnostima ekološkog života se čini zadovoljavajućom alternativom. Slijedeće prakse koje Anamarija navodi kao svakodnevne zaista se ne čine kao da su rezervirane samo za one koji žive u ruralnim područjima, dapače, većinski se čine kao prakse nevezane uz mjesto življenja:

„Što sve trenutno radiš kako bi živjela održivije?“

Anamarija: „Ne kupujem hranu u ambalaži nego u rinfuzi, zatim ju prerađujem i od nje radim hranu (sir, mlijeko, vrhnje, kruh, kolače), izrađujem prirodnu kozmetiku i sredstva za čišćenje, svakodnevno koristim predmete i proizvode koji su višekratni, kompostiram, hranu i odjeću kupujem od malih lokalnih poljoprivrednika i dizajnera, [...] vozim se biciklom, dijelim prijevoz automobilom ako putujemo izvan Zagreba, ponovno upotrebljavam ono što imam u kućanstvu i sl.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

S jedne strane, život u gradu Zagrebu se može čak činiti i olakšavajućim s obzirom na spektar mogućnosti, no isto tako su izjave obje kazivačice dale do znanja da ekološke prakse ne ostaju isključivo individualizirane. Kako Z.P. prikuplja velik broj informacija o prehrani u društvu dijabetičara s kojima ima i organizirane nabavke hrane, na isti način Anamarija opisuje mogućnosti organizacije ljudi u manjim sredinama gdje se nabavka hrane ne mora ograničavati na pojedinačno kućanstvo. Bilo da se radi o načinu života koji ona opisuje kao *zero waste* ili nekim drugim ekološkim praksama, Anamarijina izjava s jedne strane potvrđuje prethodno izrečenu kolektivnost životnih stilova:

„Stvarno sam putovala svugdje po Hrvatskoj i gledala gdje su mogućnosti za kupovinu u rinfuzi i Zagreb je stvarno najbolji po tom pitanju, ali isto smatram da ljudi u manjim zajednicama se mogu nekako udružiti i napraviti, naprimjer u Rijeci imaju GSK, razmjenu hrane. Znači neko donese povrće, neko donese zimnicu, voće, žitarice, brašno i onda ljudi si međusobno naručuju i dobiju hranu.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Dakle, iako će krajnja praksa biti prilagođena potrebama pojedinaca, skupina srodnih praksi određene zajednice može poslužiti za dobivanje elemenata nužnih za realizaciju tih praksi.

Što se tiče percipiranog razgraničenja urbanog i ruralnog, Z.P. ističe kako prednosti jednog isključuju prednosti onog drugog. Rečeno se ne mora nužno odnositi na život u ruralnom prostoru, već općenit pristup vlastitom uzgoju koji se može odvijati i u urbanom prostoru, no s obzirom da je kazivačica stanarka stambene zgrade smještene gotovo u centru grada, pristup vlastitom uzgoju vjerojatno percipira kao nešto udaljenije:

„Pa to ne znam. Komocija je lakša ovak u gradu, ti otiđeš kupiš. Ovo moraš raditi. Da živim na selu i da imam vrt i sve onda bi znala da ja to proizvodim i da jedem ono što sam ja proizvela, to što ljudi sad rade masovno, ko ima mogućnost da ima vrt, pa to je čisto nešto drugo. Jer uzgaja i onda on bu sam znao dal je nekaj umjetnjakom pognojio ili je pošpricao ili je čisto zdravo.“ (Z.P., 27.10.2019.)

Z.P. ističe kako dostupnošću vlastite proizvodnje biva lišena brže dostupnosti svježih namirnica i nužnost ulaganja truda, no kako to istovremeno doprinosi maksimalnom utjecaju na tijek uzgoja i kvalitetu namirnica. Ipak, s obzirom na sve navedeno, iz toga proizlazi kako urbana i ruralna područja nisu u potpunosti svodiva na krajnje prednosti i izazove, već zavise o trenutnim životnim okolnostima pojedinca. Shodno tome, Anamarijino se viđenje prilagodbe brzom tempu života u gradovima promijenilo u usporavanje tempa kroz manju konzumaciju resursa:

„Znači prije sam išla s ciljem da ljudima koji brzo žive u gradovima približim kako dalje mogu brzo živjet sa višekratnim proizvodima, a sad idem u tom smjeru da im pokažem da zapravo jako malo toga trebaju u životu.“ (Anamarija Prgomet, 18.9.2019.)

Anamarija smatra da pojedinac ne mora odbaciti gradsku sredinu za efikasan život bez otpada, već ju može prilagoditi osobnim potrebama. No istovremeno, smatra da se pojedinci i skupine ne trebaju prepustiti čestim karakterizacijama gradskog života kao brzog i time oblikovati svoje vrijeme, već ga osloboditi osvještavanjem kako ne trebamo sve ono što možda mislimo da trebamo. Život u gradu i usporavanje životnog tempa nisu međusobno isključivi te za velik broj ljudi koji su zaposleni u gradovima pružaju brojna rješenja. Dodatno, ne znači da pojedinci koji žele usporiti životni tempo istovremeno ne uživaju u određenim blagodatima urbanih sredina kojih bi možda bili lišeni u ruralnim područjima. U svakom slučaju, vidljivo je kako geografsko određenje nema potpunu ulogu u kategorizaciji mjesta kao olakšavajućeg ili otežavajućeg pri ekološkim navikama svakodnevice. To se odnosi na sve na što možemo utjecati kao pojedinci, no u manjoj mjeri ako se radi o

rješenjima koja iziskuju promjenu sistema, poput spomenutog unaprijeđenja gospodarenja otpadom ili recimo promjene prometne infrastrukture.

Zaključak

U istraživanju se ispostavilo kako se aktivno uvođenje ekoloških praksi u svakodnevicu nužno ne podudara s iskazanim interesima za ekološko djelovanje. Pokazalo se kako je jedno od mogućih objašnjenja ovog fenomena teza o rutinskom i nesvjesnom donošenju svakodnevnih odluka za čiju je promjenu potrebno vremensko i emocionalno ulaganje, ali i teza o općenitoj problematici proizvodno-potrošačkog sustava u kojem se odgovornost u većoj mjeri postavlja na potrošača koji je u takvom lineranom sustavu primoran uložiti znatan napor kako bi promijenio potrošačke navike, što za posljedicu ima osjećaj nemogućnosti koji produbljuje sraz između osobnih interesa i njihove implementacije u svakodnevicu. Navedeno je uočeno kod obje kazivačice, no u najvećoj mjeri kod Z.P. kroz njenu percepciju ograničenosti urbane sredine. Kod kazivačice Anamarije je isto tako u manjoj mjeri utvrđen stav prema ograničenostima urbanih sredina po pitanju ekoloških nastojanja, no prostor Zagreba ističe kao grad s mnogo mogućnosti kojeg u usporedbi s ostatkom Hrvatske percipira kao privilegiju u kontekstu primjene života bez otpada. Sraz u ekološkim praksama dviju kazivačica i njihovim percepcijama vlastitih mogućnosti primjećen je kao rezultat razlike u konzumaciji informacija i općeg poimanja medija što može biti posljedica generacijske razlike. Nadalje, kao posljedica karakterizacije medijskog prostora utvrđena su i različita gledišta problema otpada, preciznije, Anamarija u nekoliko navrata navodi problem potrebe za suvišnim kojom se dodatno problematiziraju ekološki pokreti njihovim svrstavanjem u svojevrsnu komociju, čime je ustanovljena povezanost ekoloških životnih stilova sa srodnim stremljenjima poput minimalizma. Z.P. pak definira zagrebački i općenito urbani prostor kao otežavajući pri ekološkim nastojanjima zbog otuđenja od neposrednog okoliša i lošeg gospodarenja otpadom, pritom ne imajući u vidu radikalnije načine za općenito smanjenje otpada i veću razinu proizvodno-potrošačke samostalnosti. Posljednje se ne pričinjava kao prikriveni otpor prema mijenjanju osobnih navika, već kao posljedica informacijskog okruženja, ali i individualizacije ekoloških težnji, tj. prioritizacije određenih segmenata. Na to se nadovezuje idealizacija ekoloških praksi utvrđena kroz analizu internetskih blogova čije se upražnjavanje u stvarnosti odvija kroz pronalaženje zlatne sredine koja odgovara osobnim uvjetima i kriterijima, što pridonosi dvjema tezama o fenomenu sraza ekoloških težnji i prakse.

Kod obiju kazivačica također je utvrđen i prethodni interes za ekološke teme uvjetovan odgojem ili vlastitim istraživanjima, a koji je postavio temelj za promjene stečenih navika, što je potvrđeno i u istraživanju o usvajanju ekološki odgovornog ponašanja kroz učenje putem društvenih mreža. Samim time, zaključuje se kako upražnjavanje ekoloških navika ne predstavlja proces sa jednim krajnjim oblikom, već obuhvaća neprestana sagledavanja svakodnevice i njene brojne obrate. Kroz narative o boljoj potrošnji i posljedičnu promjenu u poimanju životnih nužnosti, potvrđena je početna teza o mogućnosti potrošnje kao sredstvu za društvenu promjenu kroz favoriziranje ekološke osvještenosti i proizvođačke transparentnosti, no otkriveno je i kako je za učinkovitije ekološko djelovanje potrebno zadržati određen odmak od pretjerane idealizacije putem osvještavanja heterogenosti životnih uvjeta. Analizom zero waste i srodnih nastojanja i s obzirom na izjave kazivačica došlo se do zaključka kako ekološki pokreti predstavljaju integraciju klasičnih poimanja životnih stilova i životnih pokreta, čime su se objedinile teze o naizgled odvojivim izborima u korist pojedinaca i organiziranim pokretima.

Nadovezujući se na inicijativu kazivačice Anamarije, očigledna je multiprostorna priroda ekoloških životnih stilova kroz njihovo postojanje u mrežnim i izvanmrežnim prostorima. Bez obzira što je rad postavio ekološke prakse u kontekst Zagreba, bilo je bitno osvrnuti se na virtualne prostore u kojima se trenutno ponajviše stvara narativ ekoloških životnih stilova. Dokumentiranje svakodnevnog i običnog istovremeno predstavlja izrazitu mogućnost neformalnog obavještavanja, ali i selektivnost, estetizaciju i zanemarivanje mnogobrojnih životnih okolnosti što može djelovati kontraproduktivno pri ostvarenju društvenih promjena, što su potvrdile i Anamarijine radionice u kojima narativi, inače pojednostavljeno i idealno mrežno prikazani, dobivaju svoju prostorno – vremensku kontekstualizaciju, čime se kroz poistovjećivanje polaznicima omogućuje realnije sagledavanje ekoloških stremljenja. Poput urbanih vrtova, takva događanja pružaju društvenu dimenziju u kojoj dolazi do kolektivne integracije ostavljajući prostor za individualizaciju i prilagodbu ekoloških praksi.

U pogledu kontekstualizacije istraživanja u zagrebački prostor i pretpostavke o urbanim sredinama kao prostorima koji ne pružaju dovoljan broj mogućnosti za ekološko djelovanje, na temelju kazivanja se ipak primjetilo isticanje središnjeg prostora Zagreba kao olakšavajućeg, barem u smislu dostupnosti sadržaja. Te prednosti ipak dolaze na uštrb onih koje se percipiraju kao ograničene na ruralne prostore, ali pogoduju beneficijama poput vremenske fleksibilnosti i dr. Nadalje, po pitanju percepcije otpada, u narativima se očituje

razlika u vidu nedostataka adekvatnog gospodarenja nasuprot korijena problema njegova nastanka, što opet biva rezultatom ne samo pluralnosti informacijske konzumacije, nego i odlučnosti oko promjene stečenih navika. Kao autorica koja je ponukana vlastitim interesom počela proučavati ekološke i srodne životne stilove, s jedne strane mi je bilo teže defamilijarizirati se prema određenim segmentima rada, no kao istovremeni konzument internetskih prikaza svakodnevice sklonih idealizaciji i apstrahiranju, kroz razvitak rada sam uvidjela nužnost kritičkog odmaka i prihvaćanja ekološke, pa i bilo koje druge svakodnevice sa zrnom soli.

Kada se radi o odabiru teme, konkretan pojam zero waste filozofije je relativno nova tema koja još uvelike biva neistraženom u kulturnoantropološkoj disciplini, a ovo istraživanje je ekološka nastojanja postavilo na sjecište većeg broja životnih stilova i pokreta koje bi dalje valjalo istražiti. Kako sam u istraživanju virtualnog prostora bila gotovo isključivo promatrač, u budućim bi razmatranjima bila od pomoći konkretizacija mrežnih mjesta u kojima bi se i sudjelovalo s obzirom na aktualnost teme. Radom se također nastojalo doprinijeti pojedinačnim i kolektivnim uvidima u problematiku ekoloških pitanja u kontekstu gradskog života koja svakako mogu biti šire istraživana.

Popis literature

- ARBUTHNOTT, Katherine D. 2012. „Sustainable Consumption: Attitudes, Actions, and Well-Being“. *Analyses of Social Issues and Public Policy* 12/1:204—208.
- BARKS, Polly. 2017. „Zero Waste Isn't Zero – And Here's Why“. *Polly Barks*.
<https://pollybarks.com/zero-waste-circular-economy/>
- BOND, Dorothy. 2018. „An Anthropology of Zero Waste“. *The Wild Alchemist*, 7. rujna.
<https://wildalchemist.wordpress.com/2018/09/07/anthropology-of-zero-waste/>
- BONNEAU, Anne-Marie. 2018. „Please Do not Turn Zero Waste into Another Consumer Lifestyle“. *Zero-Waste Chef*, 21. srpnja. <https://zerowastechef.com/2018/07/21/please-not-make-zero-waste-another-consumer-lifestyle/>
- CHERRIER, H el ene. 2006. „Consumer identity and moral obligations in non-plastic bag consumption: a dialectical perspective“. *International Journal of Consumer Studies* 30/5:515–523.
- du GAY, Paul et al. 1997. *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman*. London - Thousand Oaks - New Delhi: Sage Publications.
- HAENFLER, Ross, Brett JOHNSON i Ellis JONES. 2012. „Lifestyle Movements: Exploring the Intersection of Lifestyle and Social Movements“. *Social Movement Studies* 11/1:1–20.
- JACKLIN, Frankie. 2018. „Is Zero Waste and Plastic Free the same thing?“. *Thoroughly Modern Grandma*. <https://thoroughlymoderngrandma.com/is-zero-waste-and-plastic-free-the-same-thing/>
- JUDD, Jenna. 2017. „The 5 R's of Zero Waste: A Practical Guide“. *zerowasteXchange*, 7. srpnja. <https://zerowastexchange.org/551/the-5-rs-of-zero-waste-a-practical-guide>
- KELLOGG, Kathryn. 2017. „3 Reasons the Trash Jar Is Bullsh*t“. *Going Zero Waste*, 3. travnja. <https://www.goingzerowaste.com/blog/three-reasons-the-trash-jar-is-bullsh>
- KOMAZLIĆ, Antonija. 2016. „Uzgoj hrane u gradu: krovovi zgrada.“ U *Vrtovi našega grada: Studije i zapisi o praksama urbanog vrtlarenja*, ur. Tihana Rubić i Valentina Gulin Zrnić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 225-234.

- MASLIN, Mark. 2019. „The Five Corrupt Pillars of Climate Change Denial.“ *The Conversation*, 28. studenoga. <https://theconversation.com/the-five-corrupt-pillars-of-climate-change-denial-122893>
- MOTIK, Bruno i Dražen ŠIMLEŠA. 2007. *Zeleni alati za održivu revoluciju*. Zagreb: Što čitaš?
- OLDENSIÖ, Emelie. 2018. „The Practice of Influencing – How Zero Waste YouTubers Try to Influence the Reduction of Waste Through Online Communities“. Diplomski rad. Uppsala: Faculty of Natural Resources and Agricultural Sciences.
- PEDERSEN, Mette K. 2017. „The zero waste movement: A case study of mundane climate change activism in Denmark“. Diplomski rad. Malmö: Faculty of Culture and Society.
- PETERS, Renee. 2018. „The Truth Behind Zero Waste: the Good, the Bad, and the Privilege“. *Model4greenliving*, 10.svibnja. <http://www.model4greenliving.com/blog/2018/5/2/the-truth-behind-zero-waste-the-good-the-bad-and-the-privilege>
- POLOWY, Verene Erin. 2017. „Why I'm Not Zero Waste“. *My Green Closet*. <https://mygreencloset.com/not-zero-waste/>
- RADOVANOVIĆ, Vanja. 2016. „EkoEkipa Prečko: dnevnik jednog vrta.“ U *Vrtovi našega grada: Studije i zapisi o praksama urbanog vrtlarenja*, ur. Tihana Rubić i Valentina Gulin Zrnić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 117-131.
- ROBELIA, Beth A., Christine GREENHOW i Lisa BURTON. 2011. „Environmental learning in online social networks: adopting environmentally responsible behaviors“. *Environmental Education Research* 17/4:553-575.
- SCHOOLMAN, Ethan D. 2016. „Completing the Circuit: Routine, Reflection, and Ethical Consumption“. *Sociological Forum* 31/3:619-641.
- SONG, Tian. 2016. „An Impossible Ideal: The Use and Misuse of Zero Waste“. *RCC Perspectives* 3:15-26.
- TOŠ, Igor. 2016. „Urbano vrtlarstvo i participacija kao strategija.“ U *Vrtovi našega grada: Studije i zapisi o praksama urbanog vrtlarenja*, ur. Tihana Rubić i Valentina Gulin Zrnić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 20-25.

WIEDENHOFT, Wendy A. 2005. „Shopping for Sustainability: Green Consumption as a Means for Social Change.

Sažetak/Abstract

Primjena ekološki osviještenih praksi u kontekstu urbanog prostora

U radu je riječ o praksama ljudske svakodnevice koje objedinjuju koncepte održivog razvoja i život u urbanim prostorima, točnije gradu Zagrebu. Kroz analize djelovanja na individualnoj i kolektivnoj razini, nastoje se definirati razni vrijednosni aspekti, poput emocionalnih i društvenih, kojima je u cilju potaknuti društvenu promjenu u vidu ekološke osviještenosti, te osobne i društvene dobrobiti. Oslanjajući se između ostalog na teorije antropologije svakodnevice, urbane antropologije i društvene teorije, u prvi je plan stavljena rutinizacija praksi, kao i mogućnost aktivizma kroz potrošnju. Potrebna će se građa prikupiti analizom relevantne literature, polustrukturiranim intervjuima, sudjelovanjem na projektima i analizom diskursa u mrežnom okruženju.

Ključne riječi: svakodnevica, ekološka osviještenost, održivost, urbani prostori

The use of environmentally conscious practices in the context of urban space

This thesis deals with the practices of everyday human life that integrate concepts of sustainable development and life in urban spaces, more precisely in the city of Zagreb. Through the analysis of individual and collective activities, it strives to define different aspects of values such as emotional and social values, which aim to instigate social change in the form of environmental awareness and personal and social welfare. Relying on, among others, theories of anthropology of everyday life, urban anthropology, and social theories, the forefront consists of routinization of practices, as well as the possibility of activism through consumption. Necessary material will be gathered from the analysis of relevant literature, semi-structured interviews, project participation and the analysis of discourse in a network environment.

Key words: everyday life, environmental consciousness, sustainability, urban spaces